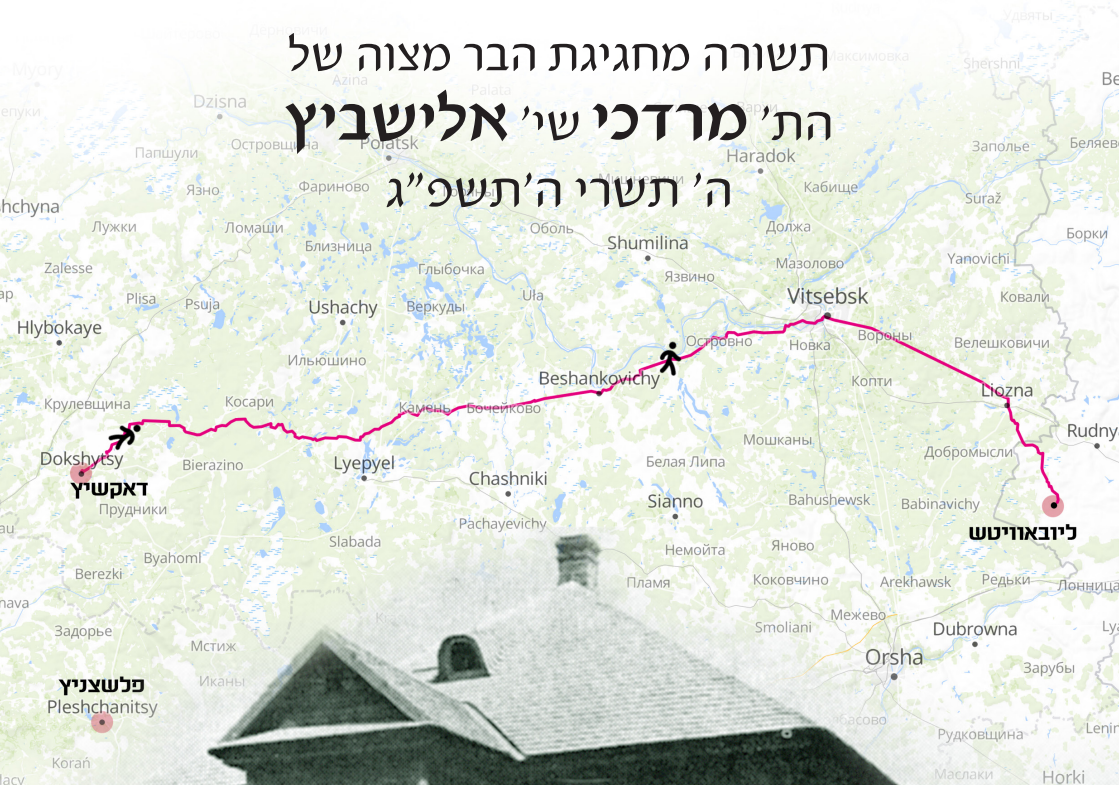

מדאקשיץ לליובאוויטש

תשורה מחגיגת הבר מצוה של
הת' מרדכי שי' אלישבויץ
ה' תשרי ה'תשפ"ג

אלישביץ - ברוקלין RABBI MENACHEM M. SCHNEERSON Lubavitch 770 Eastern Parkway Brooklyn, N. Y.: 11213 493-9250	מנחם מענדל שניאורסאהן <u>ליובאוויטש</u> 770 איסטערן פארקוויי ברוקלין, נ.י. בי"ה, יט' אדר תשנ"ג ברוקלין, נ.י.
האברך מנחם מענדל שוי'	
שלום וברכהו	
במענה על ההודעה עייד הכנסו לגיל מצות,	
הנה יהייר מהשייית אשר מבן שלש עשרה למצות יגדל לבן חמש עשרה וכו' כפטק המשנה (אבות פרק ה'), ויוסיף התמדה ושקידה בלימודו בתורה, בתורת הנגלה וכן בתורת החסידות ויהדר בקיום המצות. והשייית יצליחו להיות חסיד ירא שמים ולמדן.	
בברכה	
בשם כ"ק אדמו"ר שליטי"א ש.ו.ס.ו.ט מזכ"ר	

ברכת כ"ק אדמו"ר לאבי חתן הבר מצוה

פתח דבר

לכבוד הבר מצוה של בננו מרדכי¹ שי' הננו מוציאים לאור סיפורי חסידים של מפרי עטו של הרה"ח ר' מענדל דייטש ז"ל מדוקשיץ (י"ח אייר תרמ"ב - כ' טבת תשכ"ז) סב סבו של חתן הבר מצוה, המתחילים בתיאור של הנסיעה לליובאוויטש בחודש תשרי בתקופת כ"ק אדמו"ר הרש"ב, ועוד סיפורים מיוחדים על אבות המשפחה.

---

1. נקרא ע"ש אבי זקנו ר' מרדכי הכהן ריבקיין ע"ה (י"ד אדר תרע"ז - ב' ניסן תשס"ח). הוא עצמו נקרא ע"ש סבו הרה"ח ר' מרדכי פויזנער מקלימוביץ' ע"ה (נפטר כ"ד אייר תרע"ג) שנקרא ע"ש אבי סבו הרה"ק רבי מרדכי פויזנער זי"ע אחי אדמו"ר הזקן (נסתלק י"א אדר תקפ"ג).

הנה ראשי פרקים מתולדות הרה"ח ר' מרדכי הכהן ריבקיין:

"ר' מרדכי נולד בשנת תרע"ז, בעירה החסידית הידועה קלימוביץ' להוריו ר' יהושע זעליג ושיינע באשע ריבקיין.

"ר' מרדכי גדל בשנות החושך הסטליניסטיות ברוסיה הסובייטית שם ספג לתוכו את מסירות הנפש האגדית של חסידי חב"ד כדי לשמור את היהדות בגיהנום הסובייטי, בשליחות כ"ק אדמו"ר הריי"ץ. ר' מרדכי עבד יחד עם החסיד הנודע המשפיע הרב מענדל פוטערפאס ז"ל, כדי לגייס כספים לטובת הישיבות "תומכי תמימים" ברוסיה. בגלל הפעילות שלו בהפצת היהדות, הממשל הסובייטי הוציא נגדו פסק-דין מות, אך בחסדי השם הוא ניצל.

"בתש"ד הוא נשא את זוגתו מרת דוסיע (דוואשא) דייטש, בת החסיד החב"די הנודע, בעל-צדקה מפורסם, ר' מנחם מענדל דייטש ז"ל, שיחד עם רעייתו הינדא ע"ה הציל יהודים רבים מרעב ומות בזמן מלחמת העולם השנייה. לאחר המלחמה הצליח ר' מרדכי לעבור את הגבול, בשנת תש"ז, והיה מהראשונים בין חסידי ליובאוויטש שבאו מפריז לאמריקה אחרי מלחמת העולם השנייה.

"מעל ארבעים שנה היה חבר הועד של בית הספר המרכזי של ליובאוויטש לבנות "בית רבקה", וזכה שכ"ק אדמו"ר הראה לו חביבות רבה. הוא זכה להיות הכהן שהיה מקבל מידי שנה משלוח מנות מהרבי בכורים (הרבי נהג לשלוח משלוח-מנות לכהן, לוי וישראל) וגם היה מידי שנה ה"ערב קבלן" על "שטר מכירת חמץ" של הרבי בערב פסח.

"ר' מרדכי הצליח בעסקים ונתן סכומים גדולים לצדקה ועסק רבות בסיוע ליהודים יחידים ולמוסדות. הוא היה יהודי עם "חוש חסידי" ו"לחלוחית" והיה לו 'געשמאק' ועונג באהבת ישראל."

מתורגם ממאמרו של הרב יוסף יצחק שי' גייקובסון,
"אלגמיינער זשורנאל", ניסן תשס"ח

קטעים רבים מזכרונות אלו פורסמו כבר בתרגום חופשי לעברית בס' חסידיים הראשונים, חלק א' עמ' 148, ובספר "ויהי איש מצליח" - ספר על דמותו של הרה"ח ר' זלמן יודא ע"ה דייטש, עמ' 349 ואילך, אך חסרים שם הסיפורים מאות ז' ואילך. כאן העתקנו לראשונה את הרשימה המלאה באידיש, בתוספת הערות, מפות, ותמונות.

אחרי כל קטע הבאנו גם תרגום לעברית. בתרגום נעזרנו בספרים הנ"ל, אך עשינו שינויים רבים בכדי להיצמד עד כמה שאפשר למקור.

תודתי לחמי הרה"ח ר' יוסף יצחק שוי' הכהן ריבקיין על השגת צילום של כתב היד, ולהרה"ח ר' נחמי' שוי' דייטש (בן ר' זלמן יודא ז"ל) שהמציא לנו אחד הדפים החסרים.

בהערות הבאנו קטעים רבים מזכרונותיו של הרה"ח ר' יוחנן גורדון ע"ה שאף הוא הי' מהעיר דוקשיץ.

למען הקיצור ציינו לרשימות אלו באופן כזה:

רשימה א' - די אידישע היים שנה ב' גליון 4 ("א חסידיש שטעטל אין דער אלטער היים"); רשימה ב' - בתי כנסיות וחסידיים בדוקשיץ (הודפס בהוספת לקובץ ליובאוויטש מהדורת תשע"ד, עמ' 551); רשימה ג' - סיפורי חסידיים נדפס בתשורה משמחת הנישואין של יוחנן ולאה גאלדמאן (תשנ"ח).

בתור הוספה הבאנו:

רשימה על החסיד הרב יוסף קוגל ע"ה מפלשצניץ - סב אשתו של ר' מענדל, מרת הינדא ע"ה (רשימה זו פורסמה בעבר והוספנו לו הערות בשולי הגליון); מכתב מהר"י קוגל הנ"ל אודות נשיאותו של אדמו"ר המהר"ש (מתוך ס' תולדות אברהם חיים); צילום הכת"י מזכרונות ר' מענדל, ואחרון אחרון חביב - פלפול מאת חתן הבר מצוה בגדר חיוב מצוות תפילין בכל יום.

אור לה' תשרי
תהא שנת פלאות גאולה

מנחם מענדל אלישביץ
כרמיאל, אה"ק

זכרונות הרה"ח ר' מענדל דייטש ע"ה²

איך בין גיבארין אין דאקשיץ, מינסקער גובער ווייס רוסלאנד וויל איך באקאנט מאכען די זיכרונות מיינע פון דער שטעטל וואו איך בין גיבארין און פארבראכט מיינע קינדער יאהרן און אטייל פון מיין יוגנט פאמיליע לעבין. פון געוויסע חסידי חב"ד בא וועלכע איך האב זיך געהאדעוועט און וועלכע האבן אויף מיר גימאכט אנאויס איינדרוק אויף מיין גאנצין לעבין:

נולדתי בדוקשיץ, עיירה בפלך מינסק שברוסיה הלבנה. אני מעוניין לפרסם את זכרונותיי מעיירת מולדתי - בה גם ביליתי את שנות ילדותי וחלק משנות נעורי וחיי המשפחה, ואודות חסידי חב"ד מסויימים שאצלם חונכתי ושהותירו עלי רושם על משך כל חיי.

[א. על סבי ר' יקותיאל מדוקשיץ]

אָן פיינגען וועל איך פון מיין זיידן ר' יקותיאל דייטש, וועלכער האט געהייסן קושיע "דאקשיצער" וועלכער איז זייער באקאנט אין די קרייזן פון חס"י די ליובאוויטש:

אתחיל מסבי, ר' יקותיאל דייטש, המכונה "קושיע דאקשיצער", המוכר מאוד בחוגי חסידי ליובאוויטש.³

זיינע ערשטע התקשרות אין זיינע יונגע יאהרין האט זיך אנגיפאנגן ביים צמח צדק און ביים מהר"ש און אויף די עלטערע יאהרין איז ער גיווען מקושר צום ר' רש"ב וועלכין ער האט גידיינקט אז ער איז נאך אלט גיווען 3 יאהר

ראשית התקשרותו, בהיותו צעיר לימים, החלה אצל הרבי הצמח צדק⁴

---

2. נרשם מפיו ע"י ר' הענדל ליברמן ע"ה - ראה אודותיו בס' ר' מענדל בסופו, כפי שנכתב על המעטפה של הרשימה (ראה צילום בסוף חוברת זו).

3. זכה להיות א' המלמדים של כ"ק אדמו"ר הרי"צ שחבבו מאוד, ורבות נכתב עליו באגרות ושיחות כ"ק אדמו"ר הרי"ץ. ראה אודותיו בס' חסידים הראשונים ח"א עמ' 148 ואילך. באגרת אדמו"ר הרי"ץ בהתמים ח"ב עמוד 524 מובא שר' יקותיאל היה "מגזע חסידים גדולים". ובאגרות קודש לאדמו"ר הרי"ץ ח"ז עמ' יא, שר' יקותיאל היה נכד אחיו של ר' זלמן משה נ"ע מראסאסנע, שהיה יושב בלאדי אצל אדמו"ר הזקן.

4. סיפר המשפיע ר' מענדל פוטרפאס ע"ה (ר' מענדל, עמ' 2-101): "שמו הטוב של יקותיאל נודע עוד בבחרותו כשהיה מהיושבים בליובאוויטש לפני חתונתו, ואחד מן העשירים הגדולים שהיה גם מנכבדי חסידי הצמח צדק לקחו חתן לבתו. בהיותו ביחידות אצל הצמח צדק לפני חתונתו הבין ר' יקותיאל מדברי הרבי כי תכלית ירידת נשמתו לעולם הזה היא להיות מלמד דרדקי ולהשריש בתינוקות של בית רבן תורה ויראת שמים מתוך חמימות אור וחיות חסידותיים, וכך התכוון כמובן לעשות בפועל. אלא שבעיני חותנו

תשורה משמחת בר מצוה של הת' מרדכי שוי' אלישביץ

ולאחריו אדמו"ר המהר"ש, ולעת זקנתו היה מקושר אל אדמו"ר הרש"ב, אותו זכר ר' יקותיאל בהיות הרבי בגיל 3 שנים בלבד.⁵

מיינ זיידע ר' יקותיאל אין אמשך פון 50 יאהרן פלעגט ער אווקפארן אדער אוועקגיין צו פוס קיין ליובאוויטש אויפין גאנצן חודש תישרי. אחוץ דעם וואס ער פלעגט זיך אמאהל אין מיטין יאהר גייענדיק פון דאוונען אנשטאט גיין צוריק אהיים צוריק שפאצירן זיך קיין ליובאוויטש.

סבי ר' יקותיאל הי' נוסע או הולך רגלי לליובאוויטש מדי שנה, למשך כל

הרעיון שחתנו ישאר בטלן ולא יהיה אלא מלמד תינוקות לא מצא חן. נסע לו החותן הגביר לליובאוויטש נכנס אל הרבי והשיג הסכמה מכ"ק אדמו"ר הצמח צדק להכניס את חתנו לעולם העסקים. הרבי אמר לו שבסך הכל הוא רק נתן לו עצה טובה, אבל גם אם ינהג אחרת לא תהי' זו "מרידה במלכות" והוא יכול להישאר חסיד ואפילו מגדולי ונכבדי החסידים. מיד אחרי החתונה צייד את חתנו בסכום כסף נכבד, שלח אותו אל היריד ללייפציג לקנות סחורה ביד רחבה כדי לחזור ולמכור אותה במקום מגוריו ברווח הגון וכך להכנס לעולם העסקים.

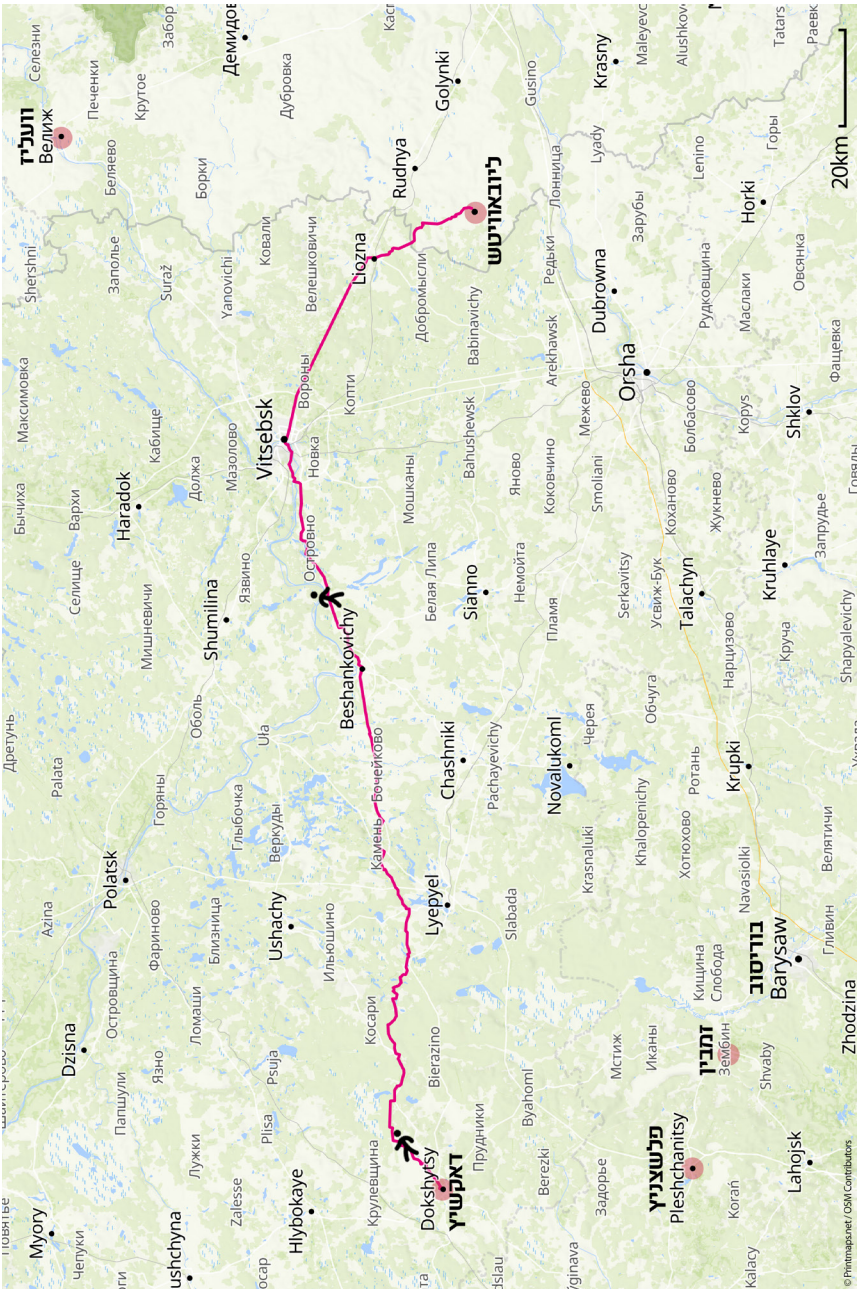
"בחזרו מן היריד כאשר ר' יקותיאל ישב לו על העגלה הטעונה שקים גדושים סחורות, החל הסוס לפתע להשתולל והעגלון איבד את השליטה עליו. הסוס החל לרוץ במורד ההר במהירות, כשהעגלה על כל מה שבתוכה מיטלטלת ומקפצת מצד אל צד עד שלבסוף התהפכה העגלה וכל השקים הכבדים נפלו על ר' יקותיאל וקברו אותו תחתם כמעט מבלי יכולת לזוז. מתוך כאביו החזקים משווע וזועק לעזרה נזכר ר' יקותיאל ברבי. הוא הגיע למסקנה שבעצם כל נסיעתו היא בניגוד לדעת הרבי אמנם אמרו לו שאין זו "מרידה במלכות" אבל בוודאי שהרבי לא ציפה ממנו להתנהגות כזו הרבי רצה ממנו משהו אחר לגמרי... בעודו שובב חסר אונים אזר ר' יקותיאל את שארית כוחותיו וזעק "רבי איך פאלג! (אני מציית!) רבי הושיעניו!..." לא עבר זמן רב ור' יקותיאל הצליח להחלץ מן הסכנה. כל עוד נפשו בו חזר לביתו מדוכא ורצוץ - אבל בריא ושלם. אין צורך לומר שר' יקותיאל לא ניסה בשנית את מזלו במסחר. הוא קיים את הוראת הרבי בפשטות והתחיל בעבודת הקודש, כמלמד תינוקות של בית רבן." ע"כ.

לגבי זהות חותנו, ידוע לנו ששם משפחתו היה כהן (כך לפי תעודת פטירה של ביילא בת ר' יקותיאל).

בספר השיחות תרצ"ו עמ' 112 כ' שחותנו של ר' יקותיאל הי' מלמד בליאדי אשר רבינו הזקן למדו איך ללמוד האלף-בית' עם ילדים", עיי"ש. וכן הוא שם עמ' 119. (וראה גם סה"ש קוץ הש"ת, שאבי חמיו הי' מחסידי אדה"ז.) וא"כ צע"ק מש"כ כאן שהי' סוחר ועשיר גדול, ואולי לאו דוקא שהיה סוחר, אלא היה איש אמיד. וראה בספר השיחות תש"ח עמ' 161 שהיו בבית אדמו"ר הזקן שני "זקנים-מלמדים", אחד הי' הסבא של המלמד ר' יקותיאל והשני הי' אבי סבו של ר' ניסן סקבלו, וא"כ לפני נוסחא זו אפשר שחותנו ר' יקותיאל הי' סוחר.

5. ברשימת הרב יוחנן גורדון ע"ה (רשימה ג') כתב, "ר' יקותיאל נפטר בקיץ תרס"ח. זוכר אני אשר בחורף העבר נתן משקה עבור גבורות ואמר שהוא חי עם אדמו"ר האמצעי בעוה"ז יום אחד." [כלומר שנולד בח' או ט' כסלו תקפ"ח]. א"כ כשנולד כ"ק אדמו"ר הרש"ב הי' קרוב לגיל 33, ולמרות זאת הי' מקושר ביותר וכמו שרואים בסיפור הבא.

ה' תשרי ה'תשפ"ג

תשורה משמחת בר מצוה של הת' מרדכי שוי' אלישביץ

חודש תשרי; נוהג זה נמשך 50 שנה. בנוסף לכך, קורה היה לפעמים עבאמצע השנה, בדרך חזור מתפילת שחרית, הנה במקום לחזור הביתה החליט לבקר בליובאוויטש.⁶

און זיין מאנאטדיקער ויזיט אין ליובאוויטש פלעגט אים געבין מזון רוחני אויף אגאנצין יאהר אין עבודת און לימוד ד"ח ניט נאר פאר זיך נאר משפיע זיין אויף זיינע בני עיר וועלכע פלעגן שיין פון אים מקבל זיין און דער נאך ווערין שטארקע מקושרים צו חב"ד דלובאוויטץ.

שהותו בחודש תשרי בליובאוויטש, הזינה אותו במזון רוחני למשך שנה תמימה - בעבודת השם ובלימוד החסידות, לא רק עבור עצמו אלא גם עבור ההשפעה על בני עירו, שהשפעתו עליהם הייתה רבה, ובעקבות כך היו הופכים למקושרים חזקים לחסידות חב"ד-ליובאוויטש.

[ב. התקשרותו לאדמו"ר הרש"ב נ"ע]

אייניגע שארפע שטריכין פון מיין זידינס התקשרות צום ר' רש"ב דאס וואס איך גידיינק:

אשרטט בזה כמה קווים חדים שהנני זוכר אודות התקשרותו של זקני לכ"ק אדמו"ר הרש"ב.

בא מיין זידינס אטאכטער דאס הייסט מיין טאנטע האט אמאהל פאסירט וואס זי איז ר"ל גיווארין קראנק אויף די אייגין. איז מיין זידע גלייך גיפארין קיין ליובאוויטש צו ר' רש"ב וואס זאל ער טאהן און צו וועמען זאל ער זיך ווענדין אויף צו ראטעווען אירע אייגין. האט דער ר' רש"ב אים גיענטווערט אז בא אייך אין שטעטיל איז דאך פאראן א אפטייקער בעריל משה שמאטקין (יזיק ווארשעווער'ס אשוואגער) בעט בא אים דעם געלין מאז (שמערונג)

אחת מבנותיו של סבי, דודותיי, חלתה ר"ל במחלת עיניים קשה. זקני שם מיד פעמיו לליובאוויטש, לשאל את הרבי הרש"ב נ"ע מה לעשות ואל מי לפנות כדי להציל את מאור עיניה של בתו. ויענהו האדמו"ר הרש"ב: 'בעיירתכם - מתגורר הרוקח בערל משה שמוטקין (גיסו של ר' יזיק מורשה). בקש ממנו את המשחה הצהובה אשר לו ומרח אותה על עיניה'.

---

6. בלקוטי דיבורים ח"א עמ' 182 מבואר שבדרך כלל היה הולך רגלי, עכ"פ בצעירותו, "האט ר' יקותיאל מלמד דערציילט אז ווען ער איז געוועזען א יונגערמאן איז ער איינמאל - גייענדיג קיין ליובאוויטש, ווי געוויינטליך צופוס כו" [סיפר המלמד ר' יקותיאל שבהיותו אברך הגיע פעם - בלכתו לליובאוויטש ברגל כרגיל כו']. יש לציין שהדרך מדוקשיץ לליובאוויטש הוא בערך 270 ק"מ (170 מייל)! וראה בהערה הבאה על אחת מנסיעותי בעגלה.

איז ער גיקומען צום אפטייקער בערעל משה און אים גיזאגט אז דער רבי האט דיר גיהייסן דו זאלסט מיר געבין דעם געלין מאז וואס מען היילט די אייגין (דער אפטייק איז אויך גיווען דעם רבינ'ס אגרויסער מקושר) האט ער גינומען טראכטין וואס פאר אגעלין מאז?.. האט ער גיענטווערט אז פון אגעלין שמירעכץ ווייס איך ניט נאר פון אווייסן ענטווערט אים מיין זידן צום אים אפשר קענסטו אים מאכין געל? האט ער אים גימאכט געל. און די רפואה האט איר גלייך גיהאלפן.

זקני פנה מיד אל הרוקח בערל משה ויאמר לו: 'הרבי צוה כי תתן לי מהמשחה הצהובה המרפאת עינים חולות'. הרוקח - שגם היה הוא ממקושרי הרבי וחסידיו - הרהר והרהר, בנסותו להבין את כוונת הרבי, ולא הצליח להיזכר בשום משחה צהובה המצויה אצלו. ויאמר לזקני: 'איני מכיר משחה צהובה, המשחה לרפואת עיניים המוכרת לי הינה משחה לבנה'.

ויען זקני: 'ואולי תוכל להצהיב את המשחה?...' ר' בערל משה הסכים לרעיון והצהיב את המשחה. ר' יקותיאל מרח את המשחה על עיני בתו - ומיד הן הבריאו...

און ווי אין שטעטיל פלעגט זיך טרעפן ר"ל בא וועמען חולי עניים פלעגט מיין זיידע גלייך הייסן באנוצין דעם רעבינס געלין מאז און זיי פלעגן אלע גיהאלפן ווערין.

וכך, כאשר לקו אנשים נוספים בעיירה במחלת העיניים ר"ל, היה מצווה זקני להשתמש ב"משחה הצהובה של הרבי", ומיד נתרפאו עיניהם.

[ג. ידידו ר' אהרן מדוקשיץ]

יעצט אייניגע שטריכין פון מיין זידינס אהרן וועלכע פלעגן פארין צו זאמען קיין ליובאוויטש ר' אהרן (אָרע דאקשיצער) וועלכער איז גיווען אסוחר פון תבואה. וואס פלעגט איינקייפן בא קלענערע הענדלער פון תבואה און פלעגט דאס אפ שיקין קיין סמארגאן מיט פירין אויף וויפיל אין יענע געגינט זיינען ניט גיווען קיין באנען

ועתה כמה מילים על ידידו ורעו הקרוב של סבי, ר' אהרן מדוקשיץ, המכונה 'אָרע דאקשיצער', אשר יחדו נוסעים היו לליובאוויטש.⁷ ר' אהרן

---

7. ברשימת הר"ד שיפרין ע"ה (הודפס בקובץ סלפול התלמידים - מונטריאל, חי"ב עמ' עד) מתאר א' מנסיעות אלו: "בחודש אלול היה [ר' חנוך הענדל] מכין את עצמו לילך אל ההר הטוב והלבנון ליובאוויץ אל קדוש ישראל, רבינו [מוהרש"ב]. כי אז נדברו איש אל רעהו מהעיירות הסמוכות: דאָקשיץ, אילעיי, הלוּבאָק, דלהיינגוּווּ, זעמבין, כל האנ"ש הנמצאים

סחר בתבואה: הוא נהג לקנות מסוחרים מקומיים את תבואתם ואת כל היבול שקיבץ היה שולח לעיר סמרגון. כיוון שבמחוזו של דוקשיץ לא חלפו רכבות, נאלץ ר' אהרן לשלוח את התבואה בעגלות.

דעם טאג וואס מען דארף אויף קלייבין די תבואה אויף צו אפ שיקין קיין סמארגאן פלעגט ער ארויס רופין פוערים פון דארף און זיי פלעגין אפ פירין קיין סמארגאן אזיי ווי די תבואה פלעגט מען דארפין אופקלייבין צו ביסלעכווייס בא יעדערין באזונדער פלעגט ער גיין ברא"ש און זיין פנים איז גיווען צהוב און עס האט זיך אן גיזעהן די התלהבות ווי ער טראכט און פארטיפט אין חסידות און נאך אים פלעגין נאך גיין די פוערים וועלכע האבין אים גיהיילט צו אנקלייבין די תבואה צום אפ שיקין קיין סמארגאנה.

ביום בו היו צריכים לקבץ את כל התבואה ולשלחה לעיר סמרגון, היה ר' אהרן מזמין איכרים גוים מהכפר הסמוך, והם היו מובילים את התבואה ליעדה. מאחר שהיו צריכים לאסוף את התבואה מעט מעט אצל כל סוחר מקומי בנפרד, היה ר' אהרן צועד בראש שיירת העגלות ומוביל אותם אל הסוחרים.

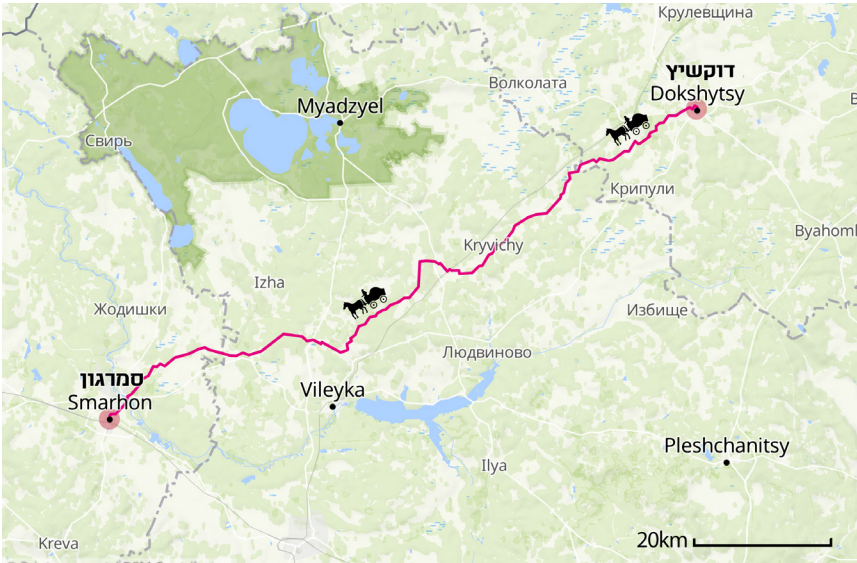
בשעת מעשה היו פניו מאירות ('צהובות'), ועל פי התלהבותו הרבה היה ניכר עליו שהוא חושב ומתעמק באותה שעה באיזה עניין עמוק

בעירות הנ"ל - כולם נמנו וגמרו לילך אל חצרות ה' בצוואת עם הרה"ח ר' חנוך הענדל ועם הרה"ח ר' שמואל גרונם זצ"ל. דכרנא בשנת תרמ"ח נאספו חסידים גדולי הדור מעיר דאקשיץ הרה"ח ר' אהרן והרה"ח ר' יקותיאל, תמימים וישרים. מה נהדר הי' המחזה לראות פני הרה"ח ר' חנוך הענדל בעת ההיא, עיניו כלפידים, ופניו להבים, וכולו אומר כבוד. כל הרואה להקת אלה הנוסעים היו מכירים כי כבר שכחו תבל ומלואו, ובאנו לעיר זעמבין, מקום הרה"ח ר' שמואל גרונם, וגם הוא הי' מכוון להיות בצוואת הנעימה.

"פה אקצר במקום שראוי להאריך, הקבלת פנים בית הרה"ח ר' אברהם [לנדא - נזכר להלן] זלה"ה. והנה עגלות רתומים הולכים מזעמבין לבאריסאוו, מקום משכן כב' הרה"ח המפורסם חכימא דיהודאי ר' שמואל דוב בער זצלה"ה... אחד החסידים חותנו של הרה"ח התמים, ר' יעקב עוזר דובראוו הרב בוואשינגטאן, ושמו ר' גרשון שיפירין מזעמבין, הוא הי' המצביא לכל צבאות ה' אשר יצאו מזעמבין והי' דרכן לרוץ רגלי לפניו ובכל תחנה אכסני' על הדרך הי' מקדים לבוא ולערך שולחן עם מעטפה לבנה, ולהעמיד בקבוק "ש וגבינה, ובעל האכסניה הי' שש ושמח לקבל אורחים כאלו, אשר כל הרואה הכירם כי ברוכי ה' המה. כה באו עד תחנה קאמירויקע, ומשם תחנה קאשיצק, ומשם תחנה שטאחאווע. מאושר הנני כי זכיתי להיות זעירי דמן חברי'אא לשתות בצמא את דבריהם אם כי לא זכיתי להבין."

ברשימה של ר' יוחנן גורדון (רשימה א') כתב שהמלמדים החסידיים ר' אהרן קוגעל ור' יקותיאל דייטש החזיקו את העיר דוקשיץ קשור לליובאוויטש אפילו בתקופת תרמ"ג - תרנ"ג כאשר הנשיאות של אדמו"ר מהורש"ב לא היתה בגלוי.

בחסידות⁸. מאחוריו צעדו הגויים שזרזו אותו [בהיותו שקוע בדברי חסידות] לאסוף את התבואה ולשולחה לסמרגון.

ר' אָרען דאקשיצער האט גיוויינט איבערין טייך בעריאזע וועלכע האט זיך אנגיפאנגען אין דאקשיץ דער געגנט האט גיהייסן סלאבאדע. אחוץ דעם וואס מיר פלעגין אלע שבת גיין צו אים הערין חסידות איז דער רוב חסידישע התוועדות פלעגט פארקומען בא אים און דערהייבט צו סעודה פון כ' כסליו און סיום הש"ס פלעגט פאר קומען בא אים.

ר' אהרן היה גר מעבר לנהר 'ברזינה' - אשר ראשיתו נמצאת בדוקשיץ, השכונה שלו נקראה בשם 'סלובודה'. מלבד כך שבכל שבת היינו הולכים אליו לשמוע ממנו מאמר חסידות, היו רוב ההתוועדויות החסידיות נערכות אצלו. ובמיוחד, התוועדות כ' כסלו וסיום הש"ס שנערך בה.⁹

8. בזכרונות ר' יוחנן גורדון ז"ל (רשימה ג') כתב: "אבי ז"ל סיפר לי כי פעם נפגש ברחוב עם ר' ארע וישאל את אבי מה אתה חושב כעת בעת הילוך? ויאמר לו האמת כי הוא הולך לקצב לשחוט וחושב כמה מגיע ממנו דמי שחיטה? ויאמר לאבי ז"ל לא נאה לשחוט הנקרא בשם חסיד לחשוב מחשבות כהנה בעת הלכו רחוב. וארע אמר לו איזה ענין בחסידות הוא חושב."

9. בזכרונות ר' יוחנן גורדון שם: "דרכיו לא ידעתי כי בעת שנפטר הייתי ילד בן שמנה וחצי שנה, אבל זה אני זוכר היו הולכים לביתו שבת אחר מנחה והי' חוזר דא"ח ובלילה השייך לכך כסליו הי' בביתו סעודה."

אז איך בין נאך גיווען מיינע קינדער יאהרין איז אין אזא י"ט כסליו'דיקע פארבריינגענעס האב איבער גיחאפ[ט] אביסל די מאס בא משקה. האט מיר מיין פאטער ע"ה גיפירט אונטע[ר] די הענט אהיים וואס דאס איז גיווען אמהלך רב. האט מיר מיי פאטער גיפרעגט צי ווייס [צ]איך אייף וואסער וועלט דו ביסט האב איך גיענטווערט שמע ישראל ה' אל' ה' אחד.

בימי ילדותי אירע שבאחת מהתוועדויות י"ט כסלו, שתיתי קצת יותר מדי 'משקה'. אבא הובילני בזרועי ויילכני אל ביתנו - דרך די ארוכה. אבי שאלני: "האם אתה יודע באיזה 'עולם' אתה נמצא?", ואענה - "שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד"...

ר' ארע האט גיהאט איינגערין זאהן ביינעס. איז ער גיפארין קיין ראסטאו צום רעבין נ"ע מיט אגרייסיין מסירת נפש ווארום דאקשיץ איז שיין גיווען פיילין [=פולין]. האט ער גפארין הין און צוריק גיאנוועטערהייט דעם גרעניץ.

לר' אהרן היה בן צעיר בשם 'ביינעס'. נסיעותיו של ביינעס לרוסטוב - להרבי הרש"ב נ"ע - היו תוך מסירות נפש ממש, כיוון שדוקשיץ הייתה שייכת בימים ההם למדינת פולין, ורוסטוב - לרוסיה, והוא היה עובר את הגבול מכאן לשם ומשם לכאן - בכל פעם באופן בלתי חוקי.

ד. סבי ר' ישראל בער מוועליז'

יעצט וועגין מיין זיידין דער מוטער'ס פאטער וואס האט גיהייסין ר' ישראל בער וועליזער: וועלכער איז גיווען אהבר מובהק פון ר' אברהם זיעמבענער "אברעמקע זעבינער" הגם מיין זיידע איז גיווען אזעמבענער נאר אזוי ווי ער האט חופה גיהאט דעם צווייטין מאהל אין וועליז איז ער פארבליבן מיטין

ברשימה נוספת של ר' יוחנן גורדון (רשימה א') מתאר את י"ט כסלו בדוקשיץ בתקופה מאוחרת יותר: "נקודת השיא של השנה הייתה י"ט כסלו. על כל העיירה הייתה שפוכה שמחה של חג. האות הראשון של החג היה אי אמירת תחנון במנחה של ערב י"ט כסלו. בערב היו נערכות מסיבות קטנות בבתי פרטיים. בחדרים למדו חצי יום. המלמדים החסידיים היו מספרים לתלמידים את סיפור המאסר והשחרור של אדמו"ר הזקן. שם מיוחד קנה לעצמו בסיפוריו, ר' אפרים המלמד, חסיד של הרבי הרש"ב שחינך כמה דורות חסידים בתקופה של למעלה מארבעים שנה. עיקרו של היום הייתה סעודת י"ט כסלו המסורתית, באור ל' כסלו, שהתקיימה בביתו של הרב. הרבנית, בעזרת נשות העיר, הכינה את המאכלים כל היום ובמיוחד את הקאשע המסורתית שמוגשת בסעודת י"ט כסלו. בסעודה ראו את האחדות ואת אהבת ישראל החסידית בכל הדרה. ראש הקהל נכגש שם עם אשר הסבל, והלמדן של העיר ר' זלמן רויצעס נכגש עם האחים גרשון ויואל שהיו בעלי-עגלות. בין פרשה לפרשה, בין הסיפורים והשיחות שסופרו ודוברו בסעודה, שרו ניגונים חסידיים ומארשים שמחים. את כותל המזרח תפסו הניגונים 'פדה בשלום' ו'שושנת חסידים' שכל הקהל שר בהתלהבות יוצאת מן הכלל."

נאמע(ר)[ן] ישראל בער וועליזער.

עתה אכתוב אודות סבי, אבי אמי, הנקרא ר' ישראל בער מוועליז'. הוא היה חבר מובהק של הרה"ג ר' אברהם, רבה של ז'עמבין, המכונה "אברהם'קה זעבינער". סבי זה נולד בז'עמבין וגדל בה, וכך התחבר לר' אברהם, אך לאחר מכן נשא בזיווג שני אישה מוועליז', וכך הוטבע עם הכינוי - ישראל בער מוועליז'.

מיין זיידע איז גיווען אגרייסער משכ[י]ל אין חסידות¹⁰ און ער האט גימאכט

10. בליקוטי דיבורים חלק ג' עמ' 904 (בלה"ק עמ' 736) מספר כ"ק אדמו"ר הרי"י:

"החסיד ר' ישראל דובער מוועליזש איז געווען דעם זיידעס א מקושר. ער איז געווען פון די מפורסמים בעדת החסידים, פון די גרעסטע מלמדים אין וועליזש, א בר דעת אין נגלה און אין חסידות און האט זיך עוסק געווען בעבודת התפלה. אלס יונגערמאן איז ער צוויי מאל געווען ביים עלטער זיידען דער רבי דער צמח צדק.

"פון ר"ה תרכ"ז איז הרי"ד יעדען יאר געווען אין ליובאוויטש בא דעם זיידען, און יעדען יאר געווען אויף יחידות. הרי"ד נ"ע האט מיר דערציילט - תרס"ב - אז בשעת תרל"ח ווען ער איז געווען ביים זיידען ביחידות, האט ער אין זיין צעטעל געשריבען, אז הגם ער הארעוועט אויף הבנה פון א ענין און פארשטייט אים גוט, אבער עס איז אן א געשמאק. דער זיידע האט אים געזאגט: האראוואניע נעמט ניט טמטום המוח, דיין עצה אין נגינה בתפילה.

"פון דער ענטפער - האט מיר רי"ד געזאגט - בין איך געווען זייער צוטראגן. ווען מען הארעוועט צוואלף יאר, און האבען טמטום המוח איז גאר א קליינער שיינדיל. זייענדיג צובראכען פון דעם ענין האב איך - נאך חזרה פון די מאמרי ר"ה - דערציילט דעם איצטיקען רבי'ן, אייער פאטער, די יחידות. האט מיר דער רבי געזאגט, אז א השגה, ווי פארשטענדליך זי זאל ניט זיין, איז אז עס פעלט די התפעלות המוח, וואס במוחו ווערט ער ניט נתפעל אויף דער השגה, איז דאס א הוראה אז די השגה איז ניט קיין אמת'ע, און דער העדר ההתפעלות איז מצד טמטום המוח. באריכות - דערציילט הרי"ד - האט מיר דער איצטיגער רבי מבאר געווען ער רבינס ווארט "דיין עצה איז נגינה בתפלה" דאס אליין איז דער סיוע פרטי וואס א רבי גיט א חסיד.

"הרי"ד איז מסיים - וכך הוה, איך בין געווארען איין אנדער מענש. נאך א דאוונען איז בא מיר געווארן א שטארקע בענקעניש צו לערנען און פארשטיין א ווארט חסידות, נאך דעם לערנען און פארשטיין א ווארט חסידות איז בא מיר געווארען א שטארקער באגער צו דאוונען."

תרגום: החסיד ר' ישראל דובער נ"ע מוועליז, היה ממקושריו של הסבא, הוא היה מהמפורסמים בעדת החסידים, מהמלמדים הידועים שבוועליז, בר דעת בנגלה ובחסידות ועסק בעבודת התפלה, בתור אברך נסע פעמיים אל אב-הסבא הרבי ה"צמח צדק".

מאז ר"ה תרכ"ז היה ר' ישראל דובער מבקר כל שנה בליובאוויטש אצל הסבא, ונכנס כל שנה ל"יחידות". בשנת תרס"ב סיפר לי ר' ישראל דובער נ"ע, שבשנת תרל"ח כשהיה ב"יחידות" אצל הסבא, כתב בפתק שלו, שאף שהוא מתייגע להבין ענין ומבינו היטב, אבל

אפירוש אויפין תניא אבער איך האט דעם פירוש ניט גיזעהן די סיבה איז דער פון נאך זיין פטירה איז פארבליבן אטאכטער וולכע מען האט באדארפט חתונה מאכין און דער כתב יד איז אריבער צו מיין פעטער וולכער האט דאס פערקייפט צו די וועלזענער בערלינס אויף צו קענען חתונה מאכין זיין שוועסטער וואס האט פאסיר[ט] ווייטער מיט זיין כתב יד איז מיר ניט באוואוסט.

סבי זה היה משכיל גדול בחסידות, הוא אף חיבר ביאור לספר התניא. לאחר פטירתו נשארה לו בת אשר הגיע לפרקה ולא היה ממון להשיאה. דודי, אחיה, ירש את כתב היד מאביו והחליט למכור אותו לחסידים¹¹ בוועליז', כדי שיוכל בכסף שקיבל להשיאה. מאז לא זכיתי לראות את הביאור, ואיני יודע מה עלה בגורלו.

די לעצטע יאהרין זיינע האט ער זיך באשעפטיקט מיט פערקייפן ספרים און להבדיל פערשידענע ביכער און דער פארקייפן איז פארגעקומען אין אסדר פון אומצו גיין אין פערשידענע הייזער פארלייגן זיינע סחורה

בשנותיו האחרונות עסק ר' ישראל בער במסחר בספרי קודש ואף בספרים שונים - להבדיל¹², והיה נוהג לעבור כרוכל בבתים שונים ולהציע בהם את ספרי מרכולתו.

באגעגענען זיך דיק אין ליובאוויטש בא א התוועדות איז מיט מיין זיידן יקותיאל דאקשיצער וועלכע האבין דאן גישלאסן דעם שידוך פון מיין פאטער און מוטער ז"ל אין אפשוטע-דיקין אופן איינער צום צווייטען (איך האב אאינגל און דו האסט אמידל) און אזיי איז גישלאסן גיווארין דער שידוך מיטין הס(ת)כס אדמו"ר רש"ב זצ"ל און מיין פאטער און מוטער האבין זיך ניט גיקענט ביז דעם טאג פון חופה דאס וואס אמאהל פלעגט דאס פאסירן גאנץ אפט.

זה בלי עוגג. והסבא אמר לו: יגיעה אינה שוברת את טמטום המוח, העצה לך היא נגינה בתפלה. מתשובה זו - אמר לי ר' ישראל דובער - הייתי מרוגש מאוד, להתייגע שתיים עשרה שנה ובכל זאת להיות בעל טמטום המוח - איננה תופעה מזהירה ביותר. בהיותי שבור מהענין, סיפרתי על תוכן ה"יחידות" - אחר החזרה על מאמרי ר"ה - לרבי הנוכחי, אביכם. והוא אמר לי שהשגה עד כמה שתהיה מובנת, הרי כשחסרה התפעלות המוח, שאין הוא מתפעל במוחו מההשגה, זה מראה שההשגה אינה אמיתית, והעדר התפעלות בא מטמטום המוח. באריכות הסביר לי הרבי הנוכחי - מספר הר' ישראל דובער - את דברי הרבי "העצה לך היא נגינה בתפלה" - זהו הסיוע הפרטי מה שרבי נתן לחסיד. וכך הוה - סיים הר' ישראל דובער - נהפכתי לאיש אחר. לאחר כל תפלה נתעוררו בי געגועים ללמוד, ללמוד ולהבין אימרה חסידית, ואחרי הלימוד - תשוקה חזקה יותר לתפלה.

11. במקור יש כאן מילה לא ברורה "בערלינס".

12. לפני כן היה מהמלמדים הגדולים בוועליז - כמובא בהערה הקודמת.

באחת ההתוועדות שהיו בליובאוויטש, פגש סבי - ר' ישראל בער, בסבי ר' יקותיאל מדאקשיץ, ותוך כדי שיחה נודע להם כי לראשון יש בת שהגיעה לפרקה [חנה דבורה - אמי], ולשני בן שגם לו החלו להציע נכבדות [יוסף - אבי]. כך נמנו וסיכמו ביניהם על דבר השידוך, בהסכמת "ק"ק אדמו"ר הרש"ב. יש לציין כי אבי ואמי לא התראו זה עם זה עד לחופה, דבר שהיה פעם די מקובל.

מיינ זיידע ישראל בער אז ער פלעגט שרייבן אברייבן צו מיינ זיידן יקותיאל פלעגט ער שרייבן תלמידי בחסידות ורבי בנגלה. ווארום מיינ זיידע יקותיאל איז גיווען אגרויסער בעל נגלה וועלכער האט די גאנצע יאהרן גיווע אראש ישיבה און גילערינט ברכים. די לעצטע יאהרין איז ער איז שוואך גיווען פלעגט איין דרעמלען און דאך לערנן ווייטער אויסווייניג.

כאשר סבי ר' ישראל בער היה כותב אגרת אל סבי ר' יקותיאל, היה מוסיף "תלמידי בחסידות ורבי בנגלה", כי זקני ר' יקותיאל בקי גדול היה בנגלה שבתורה, וכל ימיו היה ראש ישיבה ולימד תורה ברבים.¹³ אף לעת זקנותו, כשהשתלטה עליו החלישות, והיה מנמנם באמצע השיעור, לא חדל מלהרצות את שיעוריו בעל פה.

מיינ זיידע יקותיאל איז זיין אויסערליכע הנהגה גיווען אגרייסער בטלן און דער זיידע ישראל בער איז גיווען אין זיין אויסערליכע הנהגה אריסטאקראטיש שיין גיקליידעט וכדומה. האט אמאהל גיפרעגט מיינ זיידע ישראל בער דעם זיידן יקותיאל ציוואלט ער קענען האבין גידולט און ניט אויסווייזן זיינע קנאות אריין גייענדיק אין א הויז פארלייגן זיינע סחורה (ספרים להבדיל ביכער) און בשעת מעשה זעהנדיק אצור ווי איינע זיצט אן אהיטיל מיט איין האנט עסט ער און מיט דער אנדער האנט גלעט ער זיין קלב וועלכען ליגט לעבין אים אונטערין טיש אויף אלע פיר.

סבי ר' יקותיאל היה "בטלן" בהנהגתו החיצונית; לעומתו, היה סבי ר' ישראל בער נראה בהנהגתו החיצונית כאריסטוקרט, נהג ללבוש בגדים מכובדים, וכו'. פעם שאל סבי ר' יקותיאל את סבי ר' ישראל בער על כך: תאר לעצמך שאתה כננס לבית מסויים כדי להציע את הספרים שבידך למכירה, והנה אתה רואה כיצד יושב לו אדם גלוי ראש, בידו האחת אוכל ובידו השנייה מלטף את כלבו הרובץ לו על ארבע מתחת לשולחן. האם היית מסוגל שלא להביע את קנאותך בו?...

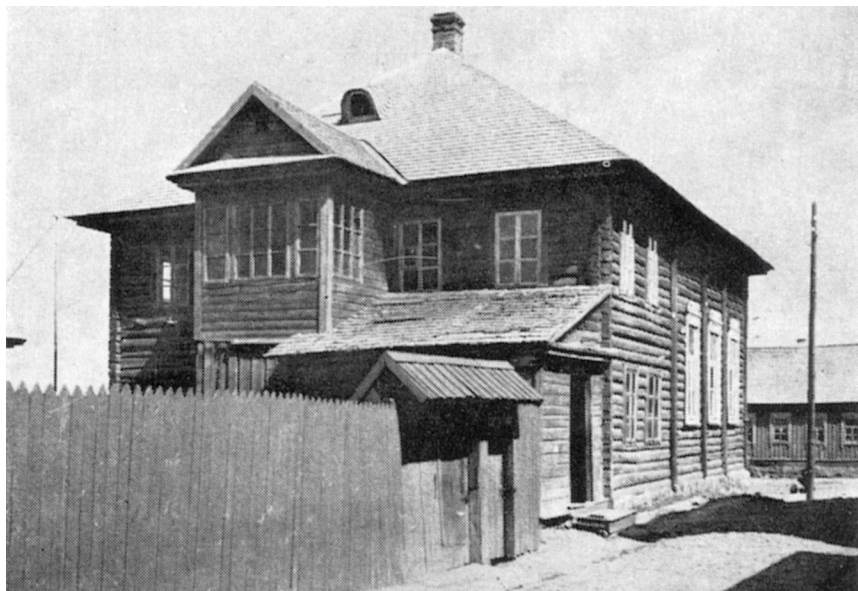
13. בצעירותו היה מלמד כידוע. ברשימת הרב יוחנן גורדון ע"ה (רשימה ב') כתב, "בעת שאני זוכר אותו היה עסוק בענין הישיבה, שהיתה בדוקשיץ משנת תרס"ג עד תרס"ח... כמדומה שרוב עיסוק היה בנגלה. היה מסיים את הש"ס בכל ערב פסח." וברשימה אחרת כתב "ה' לומד עם מנין האחרון משניות, והי' אומר כל ימיו זאג מיר וואס איז דיר ניט רעכט לערנענדיג מיטן רע"ב און תויו"ט? (כלומר לא הי' גורס לימוד תפא"י). וראה לקמן הערה 21 מליקוטי סיפורים להרב פרלוב ע"ה.

[ה. במחיצת סבי ר' יקותיאל]

מיינע גאנצע קינדער יאהרין ביז 18 יאהר האב איך גילערנט בא מיין זיידן ר' יקותיאל אין לובאוויטשער חב"ד שטיבל וויל איך דער ציילין אייניגע באמערקונגין וואס האט זיך בא מיר פארקארבט, וואס איך האב גיזעהן מיין זיידנס הנהגות צום ביישפיל ווען ער פלעגט זיך צושפארין אויפין באנק אין בית המדרש פלעגט ער ליגינדיקער הייט לערנען ביאורי זוהר און בשעת מעשה גלאנצין מיט די אייגין האב איך ניט פארשטאנען וואס דאס מיינט אזוי ווי די גמרא זאגט (עד ארבעין שנין לא קאים אדעתיה דרבה)

עד גיל 18, למדתי אצל סבי ר' יקותיאל, בבית המדרש של חב"ד-
ליובאוויטש¹⁴ בדוקשיץ. אציין כמה דברים שנתרו חרותים בזיכרוני

14. היינו עד שנת תר"ס (כי נולד בח"י אייר תרמ"ב). בזכרונות הר"י גורדון (רשימה ב') כי שבדוקשיץ היו ארבעה בתי כנסת של חסידים: מנין סטאראסעלי, מנין ליובאוויטש, מנין ליאדי, ומנין סלאבאדע. בכולם היו מתפללים נוסח אדמו"ר הזקן. ועוד מנין קטן היה בסלאבאדע, לא רחוק מבית ר' אהרן [קוגל] דאקשיצער, ששם היה מתפלל בימות החול. בכל בית הכנסת היו הגבאים מתחלפים בכל שנה ושנה. בכלל הוא, עד השנים האחרונים היו כולם הולכים לבית הכנסת להתפלל בכל הג' תפילות, והיו לומדים "עין יעקב" בין מנחה

צילום ישן מבית הכנסת ובית המדרש דחסידי חב"ד-ליובאוויטש בדוקשיץ

מאותם ימים, לגבי הנהגתו של סבי ר' יקותיאל. כשהיה נשכב לנוח על אחד הספסלים בבית המדרש¹⁵, היה מעיין תוך כדי שכובה בספר "ביאורי הזהר" ועיניו נוצצות. באותם ימים לא הבנתי את פשר הדברים, כדאיתא בגמרא - "עד ארבעים שנים לא קאים איניש אדעתיה דרביה".

זיין קאפ איז אפילו פיזיש גיווען אזי שטארק אז ער פלעגט אויס הייצין די הרובעס (אייבין) ווארום ער פלעגט (נעכטיקין אייך אין בית המדרש) ווי נאר די האלץ פלעגן פאנאנדערברענען פלעגט ער שיין פארמאכין דעם קיימען ביכדי די ווארמעקייט זאל ניט ארויס אין דרייסין גיוויינטליך בא אזא פאל פלעגט ניט נאר וואס בלייבין די ווארמעקייט אין שול נאר דער גאנצער ציאד מיטין רייך צו זאמען פלעגט אייך זיין פול דער בית המדרש. און אויף אזי פיל פלעגט דאס אנהאלטין אז אין פרי מארגין פלעגט מען קומע צום דאוונען פלעגט נאך אלעס זיין פול רייך און דאך האט ער ניט גיפילט די סכנה פון דער זאך או אפילו ניט גיפילט קיין קאפ שמערצונג.

ראשו היה חזק גם בגשמיות. כשהיה מסיק את התנור בכל לילה (כי היה ישן בלילות בבית המדרש) הרי מיד כשהקרשים היו מתחילי להתלקח הוא היה סותם מיד את ארובת התנור, כדי שהחום לא יברח החוצה אל הרחוב.

מובן שבמקרה זה לא רק החום נשאר בחלל בית המדרש, אלא כבדרך כלל - גם הפחמן (טשאָד) והעשן אפכו את כל הבית. מוחשיותו של העשן הייתה כך חזקה, עד שכשהתפללים הגיעו בבוקר לבית המדרש עדיין היה כל החלל מלא בעשן. ואף על פי כן - סבי ז"ל כלל לא הרגיש את הסכנה שבדבר, ואפילו לא חש כאבי ראש.¹⁶

למעריב, "משניות" לאחר מעריב, "שולחן ערוך". [בש"ק] בין מנחה למעריב היו חוזרים דא"ח אצל ר' אהרן דוקשיצער ואצל המ"ץ.

15. ברשימת הר"י גורדון (רשימה ג'): "הי' לו בן בדוקשיץ [יוסף] אבי ר' מענדל דייטש וגם בנות, אבל בשעה שאני זוכר הי' חי אין ליובאוויטשער שול, הי' אוכל שם (בתו הביאה לו בכל יום אקלייניקן ציהונציקל עם תבשיל [קדירה קטנה עם תבשיל]) וגם הי' ישן שם. כשהי' אורח נכנס בביהכנ"ס הי' אומר לו "שלום עליכם ר' איד, אדער גיט אדער נעמט" [או שתתן או שתקח] כי הי' מקבץ מעות עבור תומכי תמימים, ובפרט בעת היות הישיבה כמעט חמשה שנים בדוקשיץ עם המשפיע ר' הוישעה חיים דוד'ס". ע"כ. יש אומרים שהנוסח הי' "אדער גיט אדער נעמט, אבער גארניט דאס זיכער ניט" (ר' שניאור שו' קארפ בשם ר' זעליג שו' הכהן ריבקיין).

16. להעיר משיחת ליל א' דחג הסוכות תרפ"ז. "כ"ק אאמו"ר נב"מ סיפר שפעם נכנס אדה"ז וישבו אדמו"ר האמצעי עם הר"א משטארעשעליא ולמדו תוספות במסכת גיטין ופלפלו בזה, ונעשה בהבית ציאד, ואמר אדמו"ר האמצעי שראשו כבד מזה, ואמר אדמו"ר הזקן: אה, ווי א איד גיט זיך נאך [כמה שיהודי מתפנק...]."

אז מיין זיידע פלעגט פארין אויף ימים נוראים קיין ליובאוויטש אזיי ווי איך האט אייבין דערמאנט אז ער פלעגט קיין מאהל ניט דורך פעלין: פלעג[ט] ער אייניגע מאהל נעמען מיר אייך מיט (פאר) פאהרין פליגין מיר צו כהן גדול אזיי האט מען אין ליובאוויטש גירופין אונזער בעל אכסאניא גינאי זיין נאמען גידייניק איך ניט.

כאמור, היה סבי נהג לנסוע בימים הנוראים לליובאוויטש, ואף פעם לא פספס את ההזדמנות. מספר פעמים אף לקח אותי עמו. בבואנו לליובאוויטש סרנו אל בית אכסנייתנו, שאת בעליה כינו בליובאוויטש - 'כהן גדול'. את שמו המדויק איני זוכר.¹⁷

איין מאהל אין אשמחת בית השואבה האבין זיך צינייף גיקליבין צו אונז אויפין אכסניה חסדים פאר[בר]יינ[ג]ען און נאכין פאר[בר]יינגען זיינען מיר געגאנגע צום רעבינס פאר בריינגענעס און אזיי ווי מיר האבין זיך פעהאלטין אויפן אכסניה האבין מיר פארשפעטיקט די פארבריינגענעס נאר מיר האבין דער ווישט דעם רעבין נ"ע וולכער איז נאך גיווען ליינגער איז ער פארבליבין בא איין טישיל אין מיטין חדר ווארום אלע טישין און ביניק זיינען גיווען צובראכען און דער טישל איז שייך אייך גיווען אדעק אן פיסלעך וועל(ק)[כ]ע א[יי]ניגע יונגע לייט האבין אים אונטער גיהאלט און ציווישין די יונגעלייט איז גיווען מיין שוואגע מענדיל פוטערפאס פון דווינסק און דער רבי נ"ע האט אים גיזאגט "דווינסקער דווינסקער יונגער מאן האלט צו דעם טיש" און ר' מכאל דווארקין איז גיזעסין אויף אאלמער און גישפילט אויפין פיידיל גינאי וואס ער האט גישפילט גידייניק איך ניט.

פעם, באחד מלילות שמחת בית השואבה, התאספו חסידים להתוועד באכסנייתנו. בהתוועדות זו השתתפו חסידים רבים, ולאחריה הלכו כולם להתוועדות של הרבי. אך מאחר שהתמהמהנו¹⁸ באכסניא - פספסנו את ההתוועדות. הספקנו רק לראות את הרבי נ"ע, שנשאר לשבת על יד שולחן קטן במרכז החדר גם לאחר ההתוועדות. כל שאר השולחנות

17. ברשימת הר"י גורדון (רשימה ג'): "ר' דוד שיפרין ע"ה סיפר לי כי אחרי ר"ה היו הולכים ר' ארע ור' יקותיאל על האכסניות לקבץ מעות עבור האורחים העניים לשלם על האכסניות שאכלו, ור' דוד בא רגלי מזעמבין והי' מתאכסן אצל שמואל בער דער כהן גדול לשם, ואצלו הי' בעת מעשה שני קאפיקעס [קופייקות] לא יותר, ולא חיכה עד אשר יבאו לו ושאל אותם, אני יש לי כל ממוני 2 קאפיקעס אם ליתנם לכם אם לאו? ויאמרו לו גיב די 2 קאפיקעס אונז... און דערנאך וועלען מיר דיר געבן [תחילה תן לנו את שתי הקופייקות, ואחר כך אנו ניתן לך]." גם בליובאוויטש וחייליה עמ' 94 מופיע שם המקום כ"אכסניא של שמואל בער דער כהן גדול".

18. אולי הכוונה רק אליו ולסבו.

והספסלים שהיו בחדר - היו שבורים¹⁹. גם השולחן הבודד הזה היה חסר גלים ולא היה אלא טבלה שבורה שאברכים החזיקו בה שלא תפול. ביניהם היו גיסי מענדיל פוטערפאס מדווינסק²⁰. בשלב מסוים פנה אליו הרבי נ"ע ואמר לו: "אברך דווינסקאי, תמוך נא בשולחן!".

ר' מיכאל דבורקין ישב לו על ארון, ופרט על נימי כינור, אך איני זוכר את הניגון שהוא השמיע.

גיווינטליך האט דאס אויף מיר גימאכט אשטארקין רושם. גייענדיק פון אונזער אכסניה איז דער פינסטער און אין די גרייסע ליובאוויטשער בלאטעס וועלכע עס איז סוכות צייט און אריין גייענדיק אין אזא אור האט דאס ניט גיקענט פארמיגיין אז זאל ניט מאכין אייביקיין איינדרוק אין מיין לעבין.

מובן מאליו שהמחזה הזה הותיר בי רושם חזק. כשהלכנו מהאכסניה שלנו, באפלה, ברפש העמוק של ליובאוויטש בעונת חג הסוכות, לתוך אור גדול כזה, היה זה מעבר חד כל כך, שבהכרח השאיר רושם נצחי למשך כל ימי חייו.²¹

---

19. כנראה מן הדוחק והעומס. ראה שיחת ח"י תשרי תש"ג (תורת מנחם ח"ז עמ' 54): "אירע פעם בהיותו אצל כ"ק אדמו"ר נ"ע.. ה' דוחק גדול... נשבר השולחן שהיטב עליו אדנ"ע..."

20. מרת הינדא דייטש (אשת ר' מענדל) היתה אחותה של מרת מאריאשע באדאנע אשת ר' מענדל פוטערפאס ע"ה. ר' מענדל זה הוא אביו של המשפיע ר' מענדל פוטערפאס ע"ה - ראה עץ המשפחה בסוף החוברת.

21. כתב הרה"ח ר' חיים מרדכי פרלוב ע"ה (ליקוטי סיפורים עמ' רכא):

"החסידי הידוע ר' יקותיאל ז"ל מדאקשיץ הי' עוד מחסידי כ"ק אדמו"ר בעל הצ"צ זצ"ל, אני הכרתיו והי' זקן מאד ולא הי' עושה שום דבר כ"א הי' יושב בביהכ"נ ולומד ועפ"י הרוב הי' לומד גמרא הרבה והי' בקי בש"ס ואף אכילה הי' מביאים לו בביהכ"נ מבית בנו יחידו שהי' איש אמיד כ"א בשבת קודש הי' הולך אצל בנו. ומקודם הי' מלמד, וכשאני הכרתיו הי' בגיל בין גבורות לשוח אבל עכ"פ כמו שאמרו לא פחות מגבורות ומ"מ הי' נוסע בכל שנה לליובאוויטש בלי ישוניה. והי' בא בערך חצי אלול עפ"י רוב והי' מתמהמה שם כמדומה לי עד אחר שבת בראשית ועכ"פ שמע"צ ושמח"ת הי' בכל פעם בליובאוויטש.

"הוא ר' יקותיאל ז"ל הנ"ל - הי' לו שבר גדול עד למאד (מה שקוראים געברוכט) ובזמנים שונים מובן שהי' סובל מזה יסורים גדולים מאד, פעם בעת ההתועדות בשמח"ת והוא (ר"י ז"ל הנ"ל) עמד מאחורי הרבי לא רחוק כ"כ, דחקו זא"ז שכ"א הי' רוצה להתקרב כדי לשמוע השיחות וכו' ודחקו גם אותו, הוא תיכף התחיל לסבול יסורים גדולים וממש הוא כמו מסוכן הי' רוצה לצאת ולילך לשכב מעט וינוח לו אבל גם זה א"א בשום אופן, בתוך זה שעומד ביסורים גדולים מאד ואינו יודע מה לעשות הסיב הרבי זצ"ל פניו הק' לאחוריו וכוס משקה בידו ואמר לו ר' יקותיאל "איהר ווילט צ"ה? [אתם רוצים כוסית 'צ"ה?]" (שזה המשקה הי' ספירט 95%) והושיט לו הכוס, הוא לא יודע מה לעשות שהוא כמו מסוכן ממש אבל היאך שייך שלא ליקח כיון שהרבי זצ"ל מושיט לו הכוס בידו הק'. הוא לקח אמר לחיים וטעם

[ו. זכרונות על אבי ר' יוסף דייטש ע"ה]

פערענדיקין מיינע זכרונות וועגין מיינע זיידעס וויל איך איבערגיין צו מיינ זיכרונות וועגין מיינ פאטער נ"ע:

ר' יוסף דייטש ע"ה

בחתמי את זכרונותי על שני סבי, אעבור בזה על חלק מזכרונותי על אודות אבי נ"ע.

מיינ פאטער האט גיהייסין ר' יוסף דייטש (יאשע קושיעס) ער איז גיווען אסוחר גיהאט אקראם פון מעהל וכדומה שפייז סחורה. אזיי ווער האט גיהאט אחוש אין נגינה איז אויף אלע מסיבות און פארבריינגענעש פלעגט מען אים בעטין זאגין אניגון (ר' יוסף זאגט אניגון)

אבי, ר' יוסף דייטש, נקרא בפי החסידים גם בשם - "יאשקע קושיעס" (יוסף בן יקותיאל). הוא היה סוחר, היתה לו חנות של קמח ומצרכי מזון שונים. בהיותו בעל קול ערב וחושב בנגינה - הרי בכל מסיבה והתוועדות חסידותיות היו מבקשים ממנו לשיר ("ר' יוסף זאג א ניגון").

וויל איך דערציילין א פאסירונג פון מיינ טאטין וואס האט זיך בא מיר פארקארבט אין מיינע יונגע יאהרין: אמאהל פלעגין אומפארין מגידים איבער די שטעטליך זאגן מגידות גוויינטליך איז דער מקום קבוע פאר זיי פלעגט זיין א מתנגדישער בה"מ און אזוי ווי בא אונז אין שטעטיל איז אייך גיווען א מתנגדישע בה"מ (ווארום די אלא בתי מדרשים זיינען גיווען חסידישע) און דער מנהג פון די מג[י]דים איז גיווען אז זייערע דרשות האבין גיהאט

מעט, והיסורים שהי' לו כמו שנלקחו ממנו ביד, כיון שהרגיש כך הוא שתה עוד מעט ואח"כ עמד כל זמן ההתועדות ולא הרגיש שום כאב ושום יסורים.

"והוא הוסיף לומר "ומאז ידעתי זאת הרפואה". והי' לו בכל פעם מוכן ספירט צ"ה ובכל פעם שהי' חוץ לו הכאב הי' שותה מעט ותיכף הי' הולך לו הכאב, עוד הוסיף לומר שחסידים אמרו שהרבי זצ"ל הבטיח לו אריכות ימים של צ"ה שנים, אבל כפי ששמעתי לא האריך ימים כ"כ כ"א הי' חסר לו איזה שנים להנ"ל בדיוק כמה לא שמעתי."

[לפי רשימת הר"י גורדון (רשימה ג' - הובא לעיל הערה 5), נפטר בקיץ תרס"ח בגיל שמונים.]

מסופר גם שהי' לר' יקותיאל את החזקה להחזיק את הסידור של אדמו"ר הרש"ב בזמן ההקפות, ולהחזיר אותו אליו לאחר מכן. זכות זו היתה מאוד יקרה לו, ואף פעם לא ויתר על כך (מפי הרה"ח ר' שניאור שוי' קארפ בשם הרה"ח ר' זעליג שוי' ריבקין).

אאינהאלט פון התנגדות אויף חסידות און חסידים.

ברצוני לספר מעשה על אבי שאירע בשנות חיי הצעירות, ומאז נשאר חקוק בזכרוני. פעם היו מסתובבים מגידים ביישובים היהודיים ודורשים דברי "מגידות". בדרך כלל היה המקום הקבוע שלהם בבית הכנסת של המתנגדים. גם בעיירתנו היה בית מדרש של קהילת המתנגדים (מלבדו - שאר בתי המדרשות היו של החסידים), אליו היו באים המגידים. המגידים נהגו לשלב בדרשותיהם דברי בלע נגד החסידים והחסידות.

האט זיך צו אונז איין מאל פארקליבן אזא מגיד וואס איז ארויסגיגאנגע מיט אזא התנגדות[ת]דיקע דרשה בפמ"ש "גיבולין"²² האבין דיק אגירוס פון זיינע "דרשות" ווי דוד המלך האט זיך אויסגידריקט "יהמו ככלב וסובכו עיר" תהלים נ"ט.

פעם הופיע בעיירתנו מגיד כזה, ועל פי דיווח שהגיע לאזננו - נשא נאום חריף ביותר מלא בהתנגדות. הוא ממש נהם, כפי שהתבטא דוד המלך - "יהמו ככלב ויסובבו עיר" (תהלים נ"ט).

שבת בייטאג בשעת מיין פאטער איז גיגאנגע אין בהמ"ד לערנען האט ער זיך באגעגינט מיטין מגיד בשעת יענער איז גיגאנגען זאגין זיין דרשה האט דער מגיד גיזאגט מיין פאטער "גוט שבת" האט אים מיין פאטער גיענטווערט "זייט מיר מנשק" אז דער מגיד איז ארויף אויף דער בימה האט ער גלייך פארין עולם מיט אכרוז אויסגירופין די מעשה וואס האט פאסירט מיט זיין באגעגעניש מיט מיין פאטער בזה הלשון "רבותי גייענדיק אהער זאגין די דרשה האט מיר באגעגינט איונגערמאן וועלכין איך האב גיזאגט גוט שבת האט ער מיר גיענטווערט זיי מי מנשק" דארף מען דער גיין ווער דער יונגערמאן איז

בבוקר השבת, כשאבי הלך לבית המדרש על מנת ללמוד, נפגש בדרכו עם המגיד, שהלך לשאת את דרשתו. המגיד בירך את אבי לשלום - "גוט שבת", ואילו אבי ענה לו בביטוי גנאי חריף... המגיד, שלא יכל היה לסלוח על הפגיעה בכבודו, מיד כאשר עלה על הבימה סיפר לקהל בהתרגשות רבה את המעשה, בזה הלשון: "רבותי! בהלכי לכאן לומר בפניכם את הדרשה, פגשני אברך שאמרתי לו "גוט שבת", ואילו הוא ענה לי בביטוי של גנאי!.. חייבים אנו למצוא מיהו האברך!"

האט מען דערגאנעגען און מען האט גלייך גימאסערט מיין פאטער אז ער איז ניט ריכטיג גישטאנען צום פריזיוו איז מיין פאטער גיפארין צום רעבין, וואס זאל ער טאהן און דער רעבי האט אים גיזאגט אז ער זאל ניט מורא האבין

22. = "נבח" בפועל ממש.

עס וועט אלעס זיין רעכט און השי"ת האט גיהאלפן און זיין מסירה איז בטל גיווארין

חיפשו המתנגדים וגילו, ובלי להסס הלשינו מיד על אבי בפני שלטונות הצבא על שלא התייצב כראוי לעמוד לשרת. אבי נסע מיד אל הרבי ושאלו מה עליו לעשות. הרבי אמר לו כי אל לו לפחד והכל ילך כשורה. הקב"ה עזר, והמסירה אכן התבטלה.

[ז. ברכות מהרבי נ"ע]

דאס איז איינע פון מיינע זכרונות וואס איך האב גיהאט צו זאגן וועגן מיין פאטער יעצט אייניגע אפיזאדן וועגן זיך: אין 1904 יאהר בשעת איך האב גידארפט שטיין צום פריזיוו און אין יענער צייט איז גיווען די יאפאנער מלחמה (ווייל) האט מען גינומען אין סאלדאדן זייער פיל און ווייניג גיקוקט אויף מומין הכלל ארויס ראטעווען זיך איז גיווען אוממעגליך איז מיין זיידע יקותיאל גיפארין צום רעבין רש"ב זצ"ל פאר אעיצה ווי ארויס צוראטעווען זיך פון פריזיוו האט ער גיזאגט דעם זיידן אז אייר אייניקיל זאל נעמען אויף זיך אחוב אין אמשך פון 4 יאהר (דעם זמן וואס אזעלנער האט גידעארפט דינען אין אנשי צבא) אלא טעג לערנען אבלאט גמרא און אפרק תני[א] און דאס וועט אים זיין אחילוף פון צו דינען דעם קייסער. און אזוי האט דאס פאסירט און איך בין באפרייט גיווארין פון פריזיוו מיט אווייסן ביליעט

עד כאן מזכרונותי על אבי. כעת אספר לכם כמה אפיזודות שהתרחשו עמי.

בשנת תרע"ג-ד היה עלי להתייצב בפני הצבא. מאחר שבאותם ימים התנהלה מלחמה בין רוסיה ליפן שדרשה כח חיל כבד, היו השלטונות מגייסים את כולם לצבא וכמעט שלא התחשבו במומים שונים. לכן - הינצלות משירות בצבא באותם ימים הייתה כמעט בלתי אפשרית.

סבי ר' יקותיאל נסע אל אדמו"ר הרש"ב נ"ע כדי לבקש עבורי עצה, כיצד אינצל מהשירות בצבא. אמר לו הרבי: "אם נכדך יקבל על עצמו התחייבות למשך ארבע שנים (זה היה אורכה של תקופת השירות הצבאית המינימלית) ללמוד בכל יום דף גמרא ופרק תניא - יהיה זה תחליף לשירותו בצבא הצאר". ואכן - כך היה; כשהתייצבתי בצבא שוחררתי מידיה וקיבלתי "פנקס לבן" [תעודת פטור מהצבא].

געוויינטליך אין טבע האט זיך דאס דורך גיפטרט אין אזא א(י)ופין אין זמן וואס איך האט גידארפט שטיין צום פריזיוו בין איך גיווארין אחתן פאר רחל

הרה"ח ר' מענדל דייטש וזוגתו מרת הינדא ז"ל

לאה דער וויינערקעס²³
מיפלשציניץ אטאכטער
וועלכע האט גינומען
אגרייסיין איינטייל צו
חלאפאציען²⁴ פאר מיר בא
די רעגירונג אז מען זאל מיר
דעהר [...].

בדרך הטבע נפעל
העניין כך: בתקופה
בה היה עלי להתייצב
בלשכת הגיוס,
השתדכתי עם
הבת של רחל לאה
"דער וויינערקעס"
- מוכרת היין
מפלשצניץ, והיא
נטלה חלק בנידון
ופעלה בממשלה
לשחרור.

און נאך אוויכטיגער עפזאד

וואס האט פאסירט מיט מיר אין מיינע מיטעליך יאהרין: דאס איז גיווען אין
מיטין די קריג פון דער ערשטער וועלט מלחמה זיינען אין אונזער שטעטיל
אריין די דייטשין וואס פלעגט פאר קומען צו שלאחטין אין שטעטיל גופא
ממילא איז גיווען אוממעגליך צו פערבלייבן אין מיין שטעטיל דאקשיץ האט
מיין שוועגערין מאריאשע באדאנע פוטערפאס וועלכע האט דאן גילעבט אין
חארקאו גיפאדערט אז איך זאל ארויספארין מיט מיינע ב"בית קיין חארקאו
קומענדיק מיט מיין ב"ב צו מיין שוועגערין קיין חארקא[וו] להשתקע.

וסיפור חשוב נוסף שהתרחש עמי בשנותי האמצעיות: באמצע מלחמת
העולם הראשונה נכנסו הגרמנים לעיירה שלנו ופגעו באזרחים. בלתי
אפשרי היה להישאר בדוקשיץ. גיטתי מאריאשע באדאנע פוטערפאס
שהתגוררה בחרקוב, דרשה שנעבור אליה יחד עם כל המשפחה
לחרקוב, וכך אכן עשינו.

אין 1917 יאהר בשעת עס האט אויסגיבראכין די רושיסע רעוואלוציע האט

23. הכינוי על שם שהיתה מוכרת יין.

24. איני יודע פירוש מילה זו.

מען אן גיהייבין איבערקוקין אלע בעלא בילעטניקעס וועלכע האבין זיך גיפריזפאיעט פארין צאר ווארום מען האט אנגיהייבין נעמען אין מיליטער מיטעלע יאהרין אויך אין וועלכע זיינע גיעווען ואני בתוכם.

בשנת תרע"ז, כאשר פרצה המהפכה הרוסית, ערכו גיוס מחודש, והחלו לגייס גם כאלו שהיה להם "פנקס לבן" מזמן הצאר, וגם אנשים בגילי - אף שהיו מבוגרים יחסית.

בין איך גלייך גיפאהרין צום רעבין רש"ב זצ"ל וולעכער איז דאמאלט גיווען אויף דאציע אין סלאוואנסק מיין צייט צום פריזיוו איז געווען אפרייטאג בין איך גיקומען מיטוואך און יחידות פלעגט זיין דאנערשטאג ממיילא האב איך גימוזט אריין אויף יחידות (אריין) ניט בדרך הסדר בין איך גישטאנען אגאנצין טאג לעבין טיר און דערהיט ביז וואנען דער רעבי זצ"ל איז ארויס פון זיין יחידות צימער גייענדיק צוריק בין איך אריין נאכין רעבין אין זיין צימער און דער רעבי האט זיך צושמייכלט און מיר גיפרעגט וואס האט פאסירט מיט מיר האב איך אים דער ציילט אז פרייטאג דארף איך גיין אויף אפערעסוויצערטיעלסווא (דאס הייסט נאך אמאהל שטיין צום פריזיוו) האט מיר דער רעבי נ"ע גיהייסן פארין קיין "איזיום" א קליין שטעטיל לעבין חארקאוו און דארטין האבין די פערעסוועצעטיעלסטווע. אבער וואס און ווי אזוי זאל איך דאס דורך פירין האט מיר דער רעבי נ"ע ניט גיזאגט און דער צו גיגעבין זיין ברכה אז איך וועל איה"ש באפרייט ווערין.

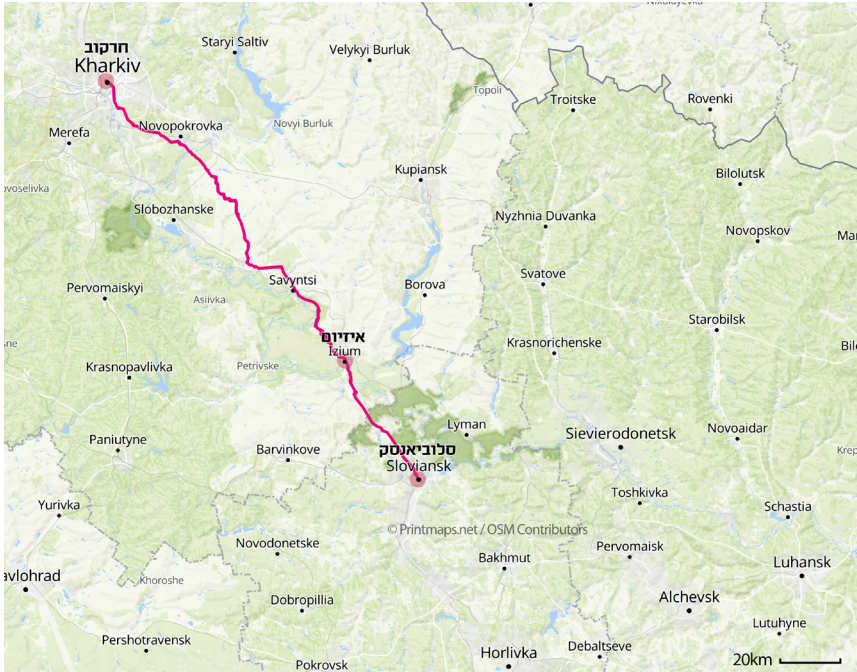
נסעתי מיד לאדמו"ר הרשב"ב זצ"ל ששהה אז בדאצ'ה (עיירת נופש) בסלוביאנסק. הייתי צריך להתייצב לצבא ביום ששי, הגעתי ביום רביעי אל הרבי, והסדר היה שהיחידות מתקיימת בימי חמישי. על מנת שאספיק להיכנס [בו ביום] ולחזור בזמן, היה עלי לעקוף את הסדרים הרגילים.

עמדתי כל היום ליד הדלת, עד אשר הרבי זצ"ל יצא מחדר היחידות. כאשר הוא חזר לחדר - העזתי ונכנסתי אחריו. הרבי חייר, ושאל אותי מה קרה איתי. סיפרתי לו שביום ששי עלי להתייצב שוב בלשכת הגיוס. הרבי ציווה עלי שאסע לאיזיום - יישוב קטן ליד העיר חרקוב בה התגוררתי באותה תקופה, ואתייצב בלשכת הגיוס שם, ובירך אותי שאם ירצה ה' אשתחרר. מעבר לזה, לא הורה לי הרבי מה לעשות בכדי לפעול את הישועה.

בין איך גלייך גיפארין קיין איזיום. אין גאנצין אאומביקאנטע גאיעשע שטעטיל האב איך גיזוכט צו וועמען צוא פערפארין און איך האט אויסגיפונען דע[ר] שוחט פון שטעטל צו וועמען איך בין פערפארין. און האב זיך צו אים גיווענדעט מיט דער בקשה וואס ער קען מיר העלפין וועגין דעם עינין דערציילנדיק אים דעם גאנצין סיפור פון מיין פארין אין סלוואנסק צום

ה' תשרי ה'תשפ"ג

רעבי'ן נ"ע און ווי דער רעבי האט מיר גיהייסן פארין קיין אזיום. האטמיר דער שוחט גיזאגט אז דא איז פאראן אאלטער דאקטער נכרי וועלכער איז אין דער מיליטער קאמיטע און גראדע יעצט נעמט ער אן פרייוועט פאציענטן זאל איך גלייך גיין צו אים, און איך בין גלייך גיגאנגען צום דאקטאר און איך האב אים דער ציילט די גאנצע אורזאך נאך וואס איך בין צו אים גקומען, און זייענדיק ביי זיך שטארק אז דער רבי' נ"ע האט מיר גשיקט קיין איזיום ממילא האב איך ניט וואס צו מורא האבן און ארויס גינמען _____²⁵ 500 און גלייך גיגעבן אים אין יד האט ער דאס מיט גרייס פרייד בא מיר מקבל גיווען או האט מיר גיהייסן גלייך קומען אין פריסוסטויע²⁶ אין וועלכער ער איז דאן גיווען אין קאמיטע און ער האט מיר כלעמערשט אקוק גיטאהן און אויסגירופן נייע גאדען אים בעלום בילעטאם באפרייט מיר.

25. בכ"ו יש כאן מילה מאוד מטושטשת שנראה קצת כמו אקנאקתדיקין/אקנאקרנדיקין. גם המספר 500 אינו ברור כ"כ.

26. =להגיע למקום

נסעתי מיד לאיזיום - עיירה גויית שלא הייתה מוכרת לי כלל וכלל. בדקתי אצל מי אוכל לשהות שם, וקיבלתי פרטים על שוחט העיירה. נסעתי אליו ושאלתי האם יוכל לסייע לי בעניין. סיפרתי לו את כל הסיפור על נסיעתי לסלוויאנסק, לרבי נ"ע, וכיצד ציווה עלי לנסוע לאיזיום.

אמר לי השוחט: "כאן מתגורר רופא זקן נכרי שנמצא בוועדת הגיוס, הוא מטפל כעת במטופלים פרטיים, סע אליו מיד".

נסעתי מיד אל הרופא וסיפרתי לו את כל המעשה והסיבה שבאתי אליו - על מנת שיפטור אותי מגיוס. לא חששתי לספר לו על כך, משום שהייתי סמוך ובטוח שהכל יסתדר, כדברי הרבי ששלח אותי לכאן. הוצאתי מכיסי שטר של²⁷ חמש מאות (רובל?) ונתתי לו ביד. הוא קיבל את השטר ממני בשמחה, וציווה שאתייצב בלשכת הוועדה בה הוא נמצא. כאשר הגעתי עשה עצמו כאילו בודק אותי, והכריז²⁸ שאיני ראוי לשרת ושצריך לתת לי פנקס לבן.

אזוי ווי איך האב ניט גיקענט דער ווייזין צו קומען אויף שבת קיין חארקאוו צו מיינע ב"ב בין איך פערבליבין שבת ביין ש[ו]חט אין איזיום און מיר האבין אויף דעם סמך צו זאמען גימאכט אקידושא רבה און מצש"ק בין איך בשימחה גיפארין אהיים דאס אלעס וואס איך האב צו דערציילין פון מיינע זכרונות אעפ"י שכל המרבה לספר הרי זה משובח אך כי רבים הם ואי אפשר לפורטם

היות שלא יכולתי להספיק לחזור בו ביום לשבות עם משפחתי בחרקוב, נשארתי בשבת אצל השוחט באיזיום, ולרגל הנס עשינו קידושא רבא וסעודה, ובמוצש"ק נסעתי בשמחה הביתה.

עד כאן מה שיש לי לספר מזיכרונותיי. אך על פי ש"כל המרבה לספר הרי זה משובח", רבים הם ואי אפשר לפורטם.

מענדל דייטש.

---

27. בכת"י יש כאן מילה לא ברורה.

28. ברוסית: He годеи с белым билетом

ראשיתה של החסידות בפלשצניץ וסביבתה ודמותו של הרה"ח ר' יוסף קוגל ע"ה

מאת מרת מאריאשע באדאנע פוטרפאס ע"ה²⁹

בשנת 1836 [תקצ"ו] התגורר בכפר קיסקורינע (ליד פלשניץ שבפלך מינסק) יהודי בשם ר' שלמה קוגל, שנקרא ר' שלמה קיסקורינער על שם מקומו, ולו בן בשם ר' הירש - למדן גדול - שהיה מכונה "הירש הדבורה" ("הירש דער בין"), בגלל שהיה טרוד יומם ולילה בלימוד התורה.³⁰

29. נפטרה ה' מנחם אב תשי"ח. תורגם ע"י הרב יהושע מונדשיין ע"ה בכפר חב"ד גליון 883 עמ' 68, וי"ל אח"כ בהוספות "קובץ ליובאוויטש" מהדורת תשע"ד. בפתח דבר שם נכתב: "בקיץ תש"ז פנתה מערכת קובץ ליובאוויטש במכתב חוזר לאנ"ש, שירשמו את כל הידוע להם מגדולי החסידים שבמשפחתם ובעירם, אודות בתי הכנסת החסידיים הזכורים להם, תיאר ההווי החסידי במקומם ועוד. שאלונים מיוחדים הוכנו לצורך זה, ונשלחו לרבים מאנ"ש ולכל דורש. הרשימות שהגיעו לכתובת המערכת באו תחילה לידי כ"ק אדמו"ר זי"ע. קובץ ליובאוויטש הפסיק את הופעתו בראשית שנת תשי"ז והשאלונים הנ"ל נשארו בארכיון המערכת." ע"כ. בהוצאה זו הוספנו הערות בשולי הגליון.

30. אפשר ללמוד פרטים נוספים על המקום הזה ממש"כ בלקו"ד ח"ב עמ' 690: ר' חנוך הענדל (בן צבי הירש המוזכר כאן) האט גיקאנט אפולע דעם אלטין רבי'נס חסידים. און האט זעך גיהאדעוועט אין א גוטער חסידות'ר סביבה, הגם ער איז גיבארין און גיהאדעוועט זיך אין א ישוב, אבער אין דעם ישוב איז גיווען חסידים ברי דעת, און עס איז גיווען נאהענט צו די חסידות'שע שטאדט פלעשצעניץ וואס דאס האט געהאט אויף דעם חינוך והדרכה פון הר' חיים הענדל א גרויסע השפעה. ובלקו"ד חלק ג' עמ' 988, "איך בין - דערציילט הרח"ה - א ישוב'ניק, אופגעוואקסען און געלעבט א פולע יאהרען צווישען דארפס און קרעטשמע-אידען. "זייער ווייניג פון זיי זיינען געווען למדנים. מעהרסטענטיל זיינען זיי געווען פשוט'ע אידען, אבער חסידות זאפטיגע אידען. אין אונזער געגענד - זאגט הרח"ה - האבן זיך אלע פשוט'ע אידען געהאדעוועט בא חסידשע טאטעס און מאמעס און בא חסידשע מלמדים, און די פשוט'ע אידען האבן פארשטאנען און געפיהלט דעם געשמאק פון דעם חסידשען חינוך לויט זייער געפיל און פארשטאנד מיט ערקלערונגען און הסברים פון זייער געוויינטליכען ארבעטס לעבען." עיי"ש.

תרגום: הר' חנוך הענדל הכיר הרבה מחסידיו של רבינו הזקן, וגדל בסביבה חסידית טובה. למרות שנוול וגדל בישוב, היו בו אבל באותו ישוב חסידים ברי דעת, והיה זה קרוב לעיר החסידית פלעשצעניץ - דבר שהיה לו השפעה גדולה על חינוכו והדרכתו של הר' חנוך הענדל (לקו"ד המתורגם ח"ב עמ' 452). "אני" - מספר ר' חנוך הענדל - בן "שוב", גדלתי וחייתי שנים רבות בין יהודי הכפר והפונדק. מעטים מהם היו בגדר של למדנים. ברובם היו יהודים פשוטים אבל חדורים צוף חסידי. בסביבה שלנו - אומר ר' חנוך הנדל - גדלו כל היהודים הפשוטים אצל הורים ומלמדים חסידים, ויהודים פשוטים אלה הבינו וחשו בעונג על החינוך החסידים בהתאם לרגשותיהם והבנתם תוך הסברים מחיי העבודה הרגילים שלנו" (לקו"ד המתורגם ח"ג עמ' 687).

אשתו של ר' הירש - מרת לאה - היתה ידועה בחכמתה ובחסידותה, היא ניהלה את משק הבית ודאגה לפרנסה, ובעלה ישב והגה בתורה.

שלושה בנים היו להם: המבוגר הענדל (שאודותיו לא נכתוב, שהרי הוא ידוע לכל)³¹, השני יוסף³², והצעיר גרשון. אנו נעסוק ביוסף שהיה סבי - אביה של אמי.

ברעינוני ניצב הסבא כמו חי, כפי שדמותו עלתה ונצטיירה בסיפוריה של אמי ע"ה ובפי הכל, על גדלותו, על מסירות-הנפש שלו עבור החסידות ועל מעשיו ופעולותיו הקיימים עד עצם היום הזה, כפי שאתאר להלן. ואף שחלפו כבר שמונים שנה מפטירתו³³, אבל שמו וזכרון מאורעותיו חיים אצלי כאילו רק היום התרחשו.

- לשעבר לא הייתי מאמינה שהוא הגדולים יוכלו אי פעם להשתכח... כיום משתוקקת אני שישאר משהו בכתובים אודות סבי ז"ל, שבנוסף לחסידותו, למדנותו ויראת השמים שלו, היה גם חכם גדול. ואף שקשה לי מאוד להעלות את הזכרונות החיים הללו על הכתב, בכל זאת אשתדל לעשות זאת ככל יכלתי, למען ידעו צאצאיי את צור מחצבתם -

אחרי חתונתם התיישבו הסבא ור' הענדל במקומות שונים: הסבא בעיירה ביעלע, עיירה בת עשרים משפחות של אנשים פשוטים עובדי אדמה, ור' הענדל בכפר קצלין הסמוך לביעלע.

כביעלע בנה הסבא בית מדרש ומקווה וכמדומני שהוא עצמו היה גם השוחט אך עיקר עיסוקו היה בהרבצת תורה לאנשי המקום ולילדיהם ובחינוכם. כל עבודתו היתה בדרכה של החסידות, דרך שהיתה עדיין זרה וחדשה באותו איזור מיצער.

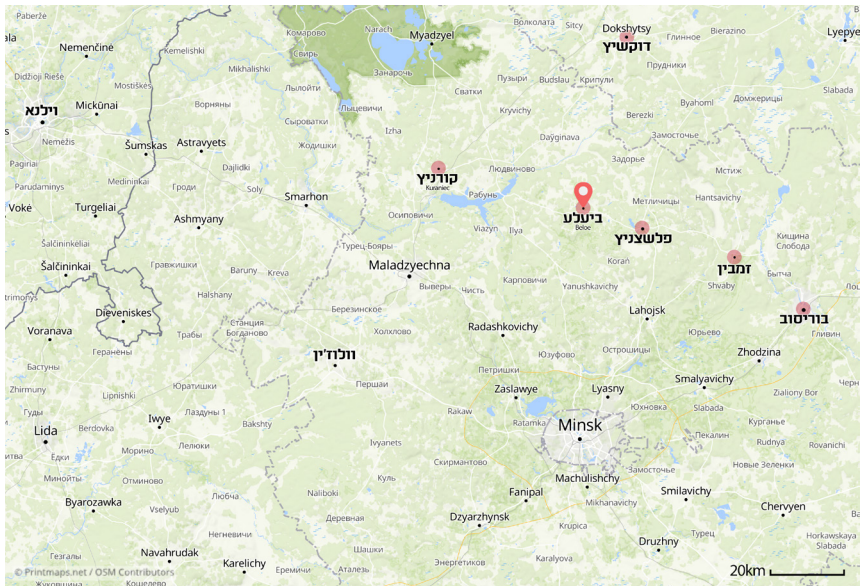
---

31. ראה אודותיו בס' ליובאוויטש וחייליה ע' 127 ואילך ובחסידים הראשונים ח"א עמ' 138 ואילך. מכתב מאלף ממנו לכותבת הרשימה הודפס ביגדיל תורה שנה ח' עמ' נט.

32. ביטוי מעניין עליו מופיע במכתבו של הר"ש ראזענבוים אל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע - מובא בס' תולדות אברהם חיים פ"ג: שם בעיר מולדתו [של ר' אברהם חיים - פלעשעניץ] היו עוד חסידים גדולים, כי שם הי' דר ג"כ החסיד ר' הענדיל ז"ל קוגיל (אשר בסוף ימיו הי' מתגורר בליובאוויץ, וכ"ק הי' מכיר אותו היטב), ואחיו החסיד ר' יוסף ז"ל, ושמעתי כי הוא הי' גדול בחסידות עוד יותר מר' הענדיל ז"ל, ועוד חסידים. ובכלל הי' שם בין אנ"ש אהבה ואחוה שלו' וריעות. ובתולדות אברהם חיים שם פ"ב הביא מכתב שכתב החסיד ר' שמואל בער מבאריסאוו ביום כ"ח כסלו תרל"ה, "ודרוש למעני בשלום אדוני הרב הקדוש מ' יוסף קוגעל שיי".

33. ר' יוסף קוגל נפטר באדר תרל"ו (ראה תולדות חב"ד ברוסיא הצארית עמ' קפא).

ה' תשרי ה'תשפ"ג

עתה פתחו השניים - הסבא ור' הענדל - תקופה חדשה, בהניחם את היסוד ללימוד החסידות ולחינוך ברוח החסידות בביעלע ובקצלין, ומשם התפשטה החסידות באיזור כולו שעד אותה שעה לא היו בו חסידים כלל. עיירות שבהן כבר קנתה לה החסידות שבייתה היו מרוחקות מהם כארבעים קילומטר, והן ז'עבין בוריסוב, דוקשיץ, וקורניץ.

מביעלע וקצלין הגיעה החסידות לפלשצניץ. זו כבר היתה עיירה גדולה יחסית שאליה היו נוסעים מכל ישובי הסביבה, והתגוררו בה כשלוש מאות תושבים כולם "מתנגדים" מקטנם ועד גדולם.³⁴

היו בפלשצניץ רב ושני שוחטים, אך איש מהם וכמובן שאיש מן הבעלי בתים העשירים שבעיר לא רצה לדעת מחסידות לא רצה לשמוע כלל על "מנין ליובאוויטש", ובוודאי שלא על "שחיטה חסידית". ודווקא החלפת השוחט - שהוא כשלעצמו לא היה ראוי לאותה איצטלא - עמדה באותה שעה בראש שאיפותיהם של קומץ החסידים.

כעבור כמה שנים כבר היו לו לסבי תלמידים רבים; בחורים, אברכים נשואים,

34. ויש לעיין איך לתווך זה עם האמור בהערה לעיל (מלקוטי דיבורים ח"ב) שהיתה כבר עיירה חסידית לפני כן.

מבוגרים וגם זקנים היו מתנהגים בדרך החסידות.

במרחק כעשרה קילומטר מהם שכנה העיירה חוסייוויץ' ובה כחמישים משפחות יהודים, בעלי-בתים עשירים, שהיו גם הם רחוקים מהחסידים והחסידות. לא חלף זמן רב, וגם הם שלחו את בניהם להתחנך אצל הסבא. הם גם נתנו שכר לימוד בעין יפה וביד רחבה, בו בזמן שרוב הילדים היו בני עניים שנזקקו בעצמם לתמיכה והיו מקבלים את צרכיהם בחדר אך רוב ההכנסות באו מהדוד ר' הענדל שעסק במסחר.³⁵

גם כמה ילדי גבירים מוורשה הרחוקה באו ללמוד אצל הסבא ושכר הלימוד שהם נתנו איפשר לקבל לישיבה עוד ועוד בני עניים.

כך חלפו להן עוד כמה שנים ומובן שביעלע הפכה למרכז חסידי של ממש ("א" גאנץ חסידישער ווינקל").

רק פלשצניץ החזיקה עדיין בהתנגדותה, ונאבקה קשות כדי שלא להניח את החסידות לבוא בתחומה. השינוי התחולל רק כשסבי נאלץ לעקור מביעלע לפלשצניץ.

אותה שעה כבר היו לו לסבא תלמידים רבים, כך שמיד נוצרה חבורת חסידים שעמדה בפני עצמה. בשלב הראשון שכרו בית ויסדו "מנין" חסידי, ועתה שמו את פניהם אל העיקר: למנות שוחט חסידי.

אחד מגדולי מחונכיו של הסבא היה ראובן ליברמן³⁶ בחור מצוין שתאם כל-כולו את אופן ההדרכה שקיבל מסבי - כמובן בנוסף ללמדנותו ויראת השמים שלו - ושהצטיין גם כ"אומן יד" להפליא.

בעיית השוחט היתה חמורה; החלפתו היתה מחוייבת המציאות, ובהקדם. ומכיון שר' ראובן כאילו נולד להיות "השוחט דפלשצניץ" כפי שהוכיח סופו על תחילתו - כך אמנם נתקיים ואירע. כל ימיו היה הוא השוחט דמתא, ולאנשי המקום היה שוחט מהודר כדבעי למהוו.

יש לה כבר לפלשצניץ שוחט חסידי מהודר, אבל הענין אינו פשוט כלל וכלל! פרצו בשל כך מחלוקות רבות, ובפרט שלא הצליחו להיפטר מהשוחט הקודם.

---

35. ראה רשימות דברים (חיטריק - הוצאה חדשה) עמ' 257: "החסיד ר' חנוך הענדל - קודם היתה לו 'קרעטשמע' ושם היו מוכרים יי"ש ומיני אוכל. וכשהנכרים שתו לרוויה, והתחילו לרקוד ולנגן - ישב לו רח"ה בפינה ובכה ואמר: הוללות של קליפה."

36. ראה אודתיו בתולדות חב"ד ברוסיא הצארית עמ' קפב.

היו שם שני שוחטים אבל שוחט כמו ר' ראובן לא היה איש לא היה מסוגל להוריד "סירכות" כפי שהוא היה יכול, וכשראה השוחט השני כך, עקר מעצמו למקום אחר.

עתה יש בפלשצניץ "מנין" חסידי ושוחט חסידי, גם חלק גדול מאנשי העיר כבר היו לחסידים, אבל לבנות "ליובאוויטשער שטיבל" - זאת לא! בשום אופן לא הניחו לחסידים לבנות להם "שטיבל" כרצונם והמחלוקת גברה והלכה.³⁷

כל אחד מהצדדים החזיק בתוקף בדעתו והשתדל שידו תהיה על העליונה, ולא היה אפשר שהדבר יעבור בשלום.

הרב כשלעצמו היה ירא שמים אבל גם "מתנגד" גדול, ומוכן שזה הוסיף תוקף לצד המתנגדים.

איני זוכרת כמה זמן נמשכה המחלוקת, אבל עבור הסבא היתה זו תקופה קשה ביותר. בכל יום ויום היו מתרים בו ומאיימים עליו באיומים שונים ומשונים. עד כי בעזרת ה' שככה המחלוקת ונגרעו הרוחות, הוסכם בין שני הצדדים שיהיה רב מן המתנגדים ושוחט מן החסידים, ותשקוט הארץ.³⁸ בשעה טובה החלו בבניית השטיבל החסידי ולא אחרת מאשר בחצר בית הכנסת ("שול הויף") ליד בית המדרש וליד בית הכנסת הגדול.

כשנסתיימה ב"ה מלאכת בנין ה"שטיבל", היו היו כבר בפלשצניץ יותר חסידים ממתנגדים גם המלמדים היו כולם חסידים.

עידן השלום בפלשצניץ זכור לי היטב כל עשרים-ואחת השנים שגדלתי שם,

---

37. על מחלוקת זו ראה בכפר חב"ד (שם):

"כל אימת שרצו החסידים לבנות בית כנסת הפריעום המתנגדים בדרכים שונות בכל פעם שסדרו החסידים את הקרשים לבניה באו המתנגדים באישון לילה ופיזרום . . . בינתיים התפללו החסידים בבית פרטי שזה היה אסור ע"פ החוק . . . הלשינו עליהם המתנגדים וסגרה המשטרה את אותו בית בחותם הממשלה . . . בקושי הצילו משם את ספרי התורה שהוציאו דרך הארובה שבבית שעליה לא היה מונח החותם . . ." (באריכות אודות המחלוקת ראה גם בס' תולדות אברהם חיים פרק ג', ושם מרשימת ר' דוד שיפרין "שמעתי אומרים אשר הכסף שהזילו [החסידים] מכיסם לבנין בית הכנסת היו יכולים לבנות את השטיבל בגג של כסף ממש! בנין בהכ"נ יצא לפועל בימים שר' אברהם חיים שימש כ"סטאראסטא" [זקן העיירה] של פלשצניץ (שם ע' ל). (הר"י מונדשיין)

38. פשרה זו נעשתה כאן, ובמקומות אחרים, בעצתו של אדמו"ר מוהר"ש ויש אומרים שגם אדמו"ר הצמח צדק נהג לפשר בצורה דומה (ראה ס' מגדל עז ע' תסו הע' 1; תולדות אברהם חיים ע' לב). (הר"י מונדשיין)

עד אחר חתונתי, לא אירע אפילו פעם אחת שיפרוץ סכסוך בין החסידים למתנגדים.

המתנגדים נהגו בחסידים ביראת כבוד והסבא ע"ה - באותן מעט השנים שנותרו לו לחיות - זכה לכבוד גדול.

הסבא נסמך לרבנות בגיל צעיר מאוד ובהיותו רק בן עשרים ושלוש כבר קראוהו ממקומות שונים לכהן ברבנות. אך הוא סירב בכל תוקף ולא הניח שיפתוהו לקבל מישורת רבנות כלשהי הוא הקדיש את כל חייו לבנין החסידות והחסידים ולא רצה לעסוק בשום דבר אחר.³⁹

היתה תקופת-מה שהמתנגדים בפלשצניץ לא רצו ברבם ובאו בשאלותיהם אל הסבא. אבל סבי ז"ל מיאן לפסוק, וגם סירב להזדקק לבעלי דין שבאו לדון לפניו בסכסוכיהם.

שלום ושלוה שררו בפלשצניץ, ולא היה חסר הרבה שתהיה עיירה חסידית לחלוטין. זכורים לי ימי השבת בפלשצניץ, כשבבית המדרש הכללי נסתיימה התפילה כמחצית השעה לפני שסיימו החסידים את תפילתם, היו הכל ממתנים בכתיים עד שמתפללי "השטיבל" יצאו ויעברו את הרחוב בדרכם הביתה. זכורה לי היטב שעה קטנה זו שבה היו האנשים מטיילים סביב הבית או יושבים בחוץ ומעיינים בספר ורק אחרי שהחסידים יצאו את ה"שטיבל" היו נכנסים האנשים לבתיים לסעוד את סעודת השבת.

כנראה שעמלו הרב של הסבא ותלאותיו השפיעו על בריאותו, ובגיל צעיר מאוד חלה במחלה קשה שנמשכה כמה שנים. אמי ז"ל שהיתה אז כבת חמש עשרה שנה נסעה אתו לגדולי הרופאים במינסק ובריגא, וגם לחוץ לארץ הגיעו, אל הרופאים שבקניגסברג. ניכרה אפילו הטבת-מה בבריאותו אך תוך זמן קצר חזרה המחלה והתפרצה והוא שבק חיים לכל חי [בחודש אדר תרל"ו]. כבן ארבעים שנה בלבד היה במוותו.

פטירתו ללא-עת היתה אבידה קשה לא רק לבני משפחתו (אשתו, בתו - אמי, ושני אחיו) אלא גם לכל אלו שנתגדלו ונתחנכו אצלו לתורה, לחסידות,

---

39. ראה ברשימת הר"ד שיפרין (הובא בס' תולדות אברהם חיים פ"ג): [הר"ר אברהם חיים ראזענבוים מפלשצעניץ] "נולד לאביו הרב ר' דוב בער מחסיד חב"ד, בעיר פלשצעניץ, גוברניא מינסק, מקום אשר היו החסידים המפורסמים הרב הו"ח ר' יוסף קוגעל זצ"ל, אחיו של החסיד הנעים ר' חנוך הענדיל קוגעל ז"ל, ובנו של החסיד ר' חנוך ה" שמו ר' גרשון ליב נ"ע. הני תרי צנתרא דדהבא הפיחו רוח החסידות בקרב האי חסידא פרישא מרן אברהם חיים ז"ל".

ליראת שמים ולמידות טובות.

אמי ע"ה - רחל לאה - היתה בתו היחידה של סבי. היא נודעה בחסידותה הגדולה, ויראת-השמים שלה וכן מסירות הנפש שלה היו לשם דבר.⁴⁰

סבי ז"ל התמסר לחינוכה והיא אמנם גדלה בהתאם לציפיותיו. בהיותה כבת שבע לקח אותה סבי עמו לליובאוויטש אל אדמו"ר ה"צמח צדק" והרבי בירך אותה.

בשמחה גדולה היתה אמה מספרת לנו שוב ושוב על חוויותיה בבית הרבי כיצד עשה הרבי הבדלה וכיצד בירך אותה.

---

40. מרת רחל לאה היתה נשואה לר' אברהם יצחק שגלוביץ, ונפטרה בט"ז כסלו תרח"ץ. (הר"י מונדשיין).

"ספרים רבים מהלכים אודות הסבתא רחל לאה. מספרים שהיתה צדקנית גדולה ומהדרת במצוות בצורה מופלאה, ישנם אף האומרים שנהגה ללבוש טלית קטן. לקראת חג הפסח היתה הסבתא רחל לאה ככל נשות ישראל לאורך הדורות לוקחת חלק מרכזי באפיית המצות, החל בבירית החיטים וכלה ברידוד הבצק. השכר היחיד שביקשה עבור עמלה, שכמות המצות המגיעה לה, תהא מהמצות של ה"תנור ראשון". בענין זה זכור לוותיקי אנ"ש מרוסיה, שבאחת השנים התעוררה מחלוקת בינה ובין הרה"ח ר' ישראל נח בליניצקי ז"ל - למי משניהם מגיעות המצות הראשונות של התנור ראשון. משלא מצאו הסדר של פשרה, העברה הנושא להכרעת בית הדין. לאחר ששמעו הדיינים את טענות שני הצדדים, פסקו שהצדק עם מרת רחל-לאה ולה זכות הבכורה.

"הסבתא היתה ידידת נעורים של הרבנית שטערנא-שרה נ"ע, אשת כ"ק אדמו"ר הרש"ב נ"ע, וכל אימת שהגיעה לליובאוויטש היתה מתאכסנת אצל הרבנית או באה לבקרה, והשתיים שהיו יושבות ומשוחחות בסיפורי חב"ד על יד מיחם תה, כפי שהיה נפוץ באותה התקופה בקרב המשפחות המיוחסות". (ר' מענדל עמ' 10-9, ועיי"ש על היחידויות שהיו לה אצל הרבי נ"ע עם נכדה ר' מענדל פוטרפאס.)

הוספה: מכתב החסיד ר' יוסף קוגל אודות נשיאות כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע¹

מיד אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" קבלו החסידים שבעיר פלעשצעניץ את נשיאותו של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. הנה מכתב שכתב אליו ידידו החסיד ר' יוסף קוגל מפלעשצעניץ, בח' מנ"א תרכ"ו:

עדיין לא קבלנו שום ידיעה מהמקומות הידועים, רק איזה חדשות הגיענו ואודיעם, אשר בשבוע דנא הגיע לפה מכתב מר' מאיר נ"י, אשר הי' חתן ר' שמעון זעליג ז"ל מאמסציז, הנק' בפה ר' מאיר אמסציזער, ובודאי מכיר אתה אותו בטוב, ור"מ הנ"ל הוא כעת בק' אורסי, וכתב בזה"ל, אשר ראה את הרב ר' יוסף מקרימענטשוק בעת נסיעתו מליבאוויטש, והראה העתקות מצעטלעך של אדמו"ר נבג"מ זי"ע וכתוב בזה"ל, בני הרב ר' שמואל, פתח פיך ויאירו דבריך בנסתרות, וכמו ששמעתי אליך בחיי כן אשמע לך לאחר מותי:

עוד צעטיל א' אשר כתב לו לפני פטירתו, בני הרב, הנה בא כעת, שלא לחשות, כי לבי מלא ליחה, לכן חוש ובא נא, ד' אביך מנחם מענדיל נכד אדמו"ר, המצפה בקרב לראות עמו באימה:

עוד כתב ר"מ הנ"ל במכתבו, אשר שמע מהרר"י הנ"ל, אשר מהצעטלעך הנ"ל ניכר שהוא יהי' לאדמו"ר שליט"א.

ועוד אמר מהרר"י הנ"ל אשר יש צעטיל א' מונח ת"י בפקודת אדמו"ר נבג"מ זי"ע שלא להראותו לשום אדם עד אחר משך שנה.

גם סיפר הרר"י, אשר בא איש א' למהר"ש שליט"א וקובל לפניו שבא עד ככר לחם, והשיב לו בעד אשה זונה כו', והאריך אתו עד שהודה לפניו. ומכל דברי המכתב נתחזק לבבינו והחי' רוחינו, ושתינו משקה, יזכינו השי"ת להעמידנו בקרן אורה.

---

1. צילום המכתב והפענוח מתוך ספר תולדות אברהם חיים פרק שני - התקשרותו לרבותינו - כ"ק אדמו"ר מוהר"ש -

פלפול מאת חתן הבר מצווה בגדר חיוב מצוות תפילין בכל יום והמסתעף

א. כתב הטור (אורח חיים הלכות תפילין סי' ל"ז): "מצותן להיותן עליו כל היום, אבל מפני שצריכין גוף נקי - שלא יפיח בהם, וצריך שלא יסיח דעתו מהן בעודן עליו ואין כל אדם יכול לזוהר בהן, על כן נהגו שלא להניחם כל היום; ומ"מ צריך כל אדם לזוהר בהן להניחן בשעת ק"ש ותפלה". והטעם שבזמנים אלו צריך להניחן אף ש"אין כל אדם יכול לזוהר", הוא כפי שביאר אדמו"ר הזקן בשולחנו (שם) "שהרי באותה שעה בעל כרחו הוא נזוהר מהפיח והיסח הדעת, בעניין שנתבאר בסי' כ"ח"².

אבל צריך להבין: אם אכן "מצוותן להיותן עליו כל היום", מדוע אין נוהגין כך היום? הרי גם אם "אין כל אדם יכול לזוהר בהן" - עדיין אלו שיכולים לזוהר - עליהם להקפיד להניח גם בשאר היום?³

---

1. ראה שו"ע סל"ח.

2. ושם ס"א-ב שאינו נקרא היסח הדעת אלא כשעומד בשחוק או בקלות ראש, ולכן אינו חייב למשמש בהן בשעת התפלה, שאז אין לחוש שיבוא לידי היסח הדעת גמור. עיי"ש.

3. וכן במשנה ברורה שם כתב "זהו לכל אדם אבל אנשי מעשה נוהגין ללמוד אחר התפלה בתפילין אך יש לזוהר שלא לדבר בהם דברים בטלים דמלבד איסור דברים בטלים הוא בא ע"ז לידי היסח הדעת".

ובכמה מקומות משמע שאכן נהגו כך אצל חסידי חב"ד: ראה היום יום י"ט אדר א', שהחסידים אפילו הבינונים היו בקיאים בתנ"ך. ומנהג מסודר הי' אצלם, אשר אחר לימוד שיעור משניות שאחרי תפילת שחרית, בשעת קיפול הטלית ותפילין היו אומרים שיעור תנ"ך באופן אשר במשך שלשה חדשים היו גומרים את התנ"ך. ומשמע שהשיעור משניות היה בתפילין, אך לא נתבאר אם היה בשל רש"י או של ר"ת. ובהיום יום י"ט מנחם אב מבואר סדר הנחת ד' זוגות תפילין, דמורידין את התפילין דרש"י אחרי סוף התפילה, בתפילין דשמושא רבה היום אומרים השיעור החודשי של תהילים (והמהדרין היו לומדים אותם עם רש"י ומצודות), בתפילין דר"ת היו לומדים פרק משניות כל א' לפני הבנתו, ובתפילין דראב"ד למדו את השיעור היומי של חומש. עכת"ד. ומבואר ששיעור משניות קשור לתפילין דר"ת.

אבל ראה בפוקח עורים להאדמו"ר האמצעי פרק כ"ה, "ולאחר התפילה ילמוד כל מה שהוא יכול ללמוד אפי' פרשה אחרת בחומש, ופרק א' מכ"ד ספרי נ"ך, ופרק א' או חצי משניות או שולחן ערוך או ח"י עיי"ש, ולא נזכר שם שכדאי שהלימוד יהיה בעוד התפילין עליו. ועכ"פ בתפילין דרש"י לא מצאנו מנהג ברור להוסיף בזמן שהן עליו אחרי התפילה, ובתפילין של ר"ת (וכן בשימושא בראב"ד וראב"ד) אפשר שהמנהג הוא שישהה קצת איתם קצת אחרי שקורא בהם ק"ש בכדי להראות שהמצווה חביבה עליו.

ב. בשיחת ש"פ שלח תשי"ב (בלתי מוגה)⁴, ביאר כ"ק אדמו"ר את הטעם לכך ע"פ פנימיות התורה:

"הטעם שבימינו אין מניחים תפילין כל היום, הוא, מצד ירידת הדורות . . שאין בכוחנו לפעול המשכה יתירה על ההמשכה שכבר נפעלה ע"י הפעולה דהנחת תפילין (בשעת ק"ש ובתפילה), דלא כבזמן הגאונים שבכל רגע ורגע (בהנחת התפילין) היו פועלים המשכה חדשה.

".. ויש להוסיף, שעניין זה, נוגע גם ליחידי סגולה שאפילו בזמן הזה בכוחם וביכולתם לפעול המשכה יתירה ע"י הנחת תפילין כל היום כמו בזמן הגאונים [ומביא את רבותינו נשיאנו כדוגמא] כי הדור לא הי' כדאי וראוי לכך (מ'קען ניט דורכשפאָרן די חומרות פון דעם דור)."

אך עדיין יש להבין מהו הטעם על פי נגלה - כדברי הרבי שם, שמהטעם הפנימי משתלשל גם טעם בנגלה דתורה - לכך שרבותינו נשיאנו, יחידי סגולה, לא הקפידו בהנחת תפילין במשך היום.

ג. והנה כתב הבית יוסף (שם אות א') דמ"ש בירושלמי (ברכות פ"ב ה"ג) "מפני מה לא החזיקו בה מפני הרמאים" פירושו, מפני מה לא החזיקו העולם להיות מניחי תפילין כל היום - מפני הרמאים, שהם רשעים, שמניחים תפילין בכדי לרמות בהם העולם שיחשבו שהם כשרים ונאמנים.

ומכך אכן הסיק המג"א (שם ס"ק ב'), "דאפי' מי שידוע בעצמו שיש לו גוף נקי לא יניחן כל היום מפני הרמאים".

אך דוחק לומר שזהו הטעם שהרי הב"י בעצמו אינו מסיק כך, ולמסקנא מסביר את דברי הירושלמי אחרת - "מפני מה לא החזיקו נאמנות באדם המניח תפילין, וקאמר - מפני הרמאין שהיו מניחין תפילין לרמות בני אדם" [ולכן לא ניתן לאמוד ע"פ כך את הנאמנות]. גם רבינו הזקן לא הביא טעם זה, ומשמע שאינו סובר כך (וכנראה הטעם הוא מפני שכנ"ל גם הב"י גופא לא סבירא ליה הכי). וא"כ חוזרת השאלה: מדוע אין מקפידים על הנחת תפילין במשך היום כאשר הדבר אפשרי?

ד. והנה בפמ"ג (אשל אברהם סל"ז ס"ב) חקר בגדר זמן מצוות הנחת תפילין: אופן א' הוא - מן התורה חייב כל היום בתפילין. אופן ב' הוא שמן התורה די

4. תורת מנחם ח"ו עמ' 19.

ברגע אחד שמניח, ולאח"כ אין מצווה כלל בהנחה נוספת, ורק מדרבנן יש מצוה שיהיו עליו כל היום, והם בטלוח עכשיו מפני שאין לנו גוף נקי כל היום.

והביא את שיטת הלבוש שכתב באופן שלישי, שמן התורה יצא יד"ח ברגע אחד (כנ"ל לאופן הב'), אבל גם לאח"כ ישנה מצווה מה"ת בכך, אלא שאינו חיוב.

וז"ל הלבוש סימן כ"ה:

"ומן הדין היה, שיהיו התפילין על האדם כל היום, כי בכל עת ובכל רגע מחוייב האדם להעלות כל הדברים הנזכרים על לבו ומחשבתו, אבל מפני שאין כל אדם יוכל לעשות זה כל היום מפני רוב טרדותיו ומחשבותיו והיסח דעתו בעסקיו וצרכיו, גם שלא יוכל לשמור גופו בטהרה ובנקיות כל היום, לא נהגו להניחן אלא בבקר וקורין בהן קריאת שמע ותפלה, ובוה יוצאין ידי חובת מצותן מן התורה שאמרה סתם וקשרתם קשירה כל דהו."

וכן בסי' ל"ז הדגיש:

"ומצותן להיות עליו כל היום, דהא סתם כתיב 'וקשרתם אותם' וגו' - משמע קשירה תמידית, ועוד כתיב והיו לאות על ירך ולזכרון בין עיניך, ואות וזכרון צריכין להיות תמידין אבל מפני שצריכין גוף נקי .. על כן נהגו שלא להניחם כלל כל היום, כי סגי להו בקשירה פעם אחת בכל יום, אעפ"י שיסירם מיד נמי יצא ידי זכירה וקשירה" - דהיינו, שכיוון שניתן לצאת יד"ח בפעם א' - אין מניחים כל היום, אך שזו מצווה מה"ת.

והסיק הפמ"ג כדברי הלבוש:

"ועיקרן של דברים דאם לא הניח יום אחד כלל לתפילין ביטל מצות עשה, ובהניח רגע עליו קיים המצוה, אבל מצוה מן המובחר מן התורה להיותן עליו כל היום (ויש כמה דברים מן התורה כן)".⁵

וכן ביאר בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' יח), "וכנראה כך קבלו מדורות עולם דאיכא בתפילין חובה ומצוה, והחוב יצא בהניח פעם א' ביום גם שלא בשעת ק"ש מה"ת עכ"פ ומדרבנן בשעת ק"ש ותפלה, ולא נקרא קרקפתא דלא מנחא

---

5. ראה מה שהרחיב בזה בקובץ 'בית אהרן וישראל' גיליון קע"ד עמ' כ"ו ואילך.

תפילין (עיין ר"ה י"ז ע"א) אלא בכטול לגמרי, וכאשר מברך עליהם כמה פעמים ביום (כנפסק סי' כ"ה סי"ב) "אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח" פשוטו דמקיים מצוה מה"ת, ואין נראה כ"כ דעת האומר דזה רק מדרבנן, דלא מצינו בחז"ל מפורש תקנה זו משלהם ללכת בתפילין כל היום". עכ"ל.

ה. אמנם, ישנם כמה מהאחרונים שנקטו בדעה האומרת שאין חיוב מיוחד להניח תפילין פעם אחת ביום, אלא החיוב הוא כללי - כאופן הא' שהביא הפמ"ג.

דהנה איתא בגמ' (מנחות ל"ו, ב) "ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה", ימים - ולא לילות, מימים - ולא כל ימים, פרט לשבתות וימים טובים - דברי רבי יוסי הגלילי, ר"ע אומר: לא נאמר חוקה זו אלא לפסח בלבד.

כלומר, נחלקו ר' עקיבא ור"י הגלילי במה עוסק הכתוב - "ושמרת את החוקה הזאת" - לדעת ר' עקיבא מדובר על כלל הציוויים שנאמרו בקטע - חג הפסח, והציווי "מימים ימימה" תוכנו שמירת חג הפסח לדורות; ולדעת ר"י הגלילי מדובר בציווי על תפילין בלבד, והציווי 'מימים ימימה' בא למעט לילות וימי קודש.⁶

הרמב"ם⁷ פוסק שאכן "לילה לאו זמן תפילין הוא" - כר' יוסי הגלילי. אך להלכה (ראה שו"ע אדה"ז סי' ל) נפסק דווקא כר' עקיבא - "לילה זמן תפילין הוא" - ו"בחוקת פסח הכתוב מדבר", והסיבה שלא מניחים תפילין בלילה היא שמא יישן בהם.

ולפי פסק השו"ע שהציווי "מימים ימימה" כלל לא עוסק בתפילין, כתב הקרן אורה (מנחות ל"ו א) דאין הכרח כלל שחיוב התפילין הוא יומי: "אלא דלמאן דיליף תפילין מ"למועדה מימים ימימה" [אכן] יש לומר דחיובן הוא לפחות שלא יעבור עליו יום אחד בלא הנחתן, ואינו חמור כ"כ ביטול שעות ביום כמו ביטול יום שלם [אלא ביטול יום שלם חמור יותר, דמבטל בזה מצווה מה"ת], ד"מימים ימימה" משמע בכל יום; אבל למאן דאמר "בחוקת הפסח הכתוב מדבר" [וכך אכן נפסק להלכה] לא נאמר גבי תפילין שום זמן, וחיובן תמיד... רק על זה

---

6. ראה לקו"ש ח"ט שיחה ב' לפר' שופטים לשיטתייהו דר' עקיבא ור' יוסי הגלילי עיי"ש, ודו"ק. ומה שדעת ר"ע הוא שמדבר בפסח בלבד ולא על כלל המצוות שנאמרו לעיל כולל גם מצות תפילין, הוא מכני שנאמר "החוקה הזאת" ומשמע שמ"י"ר במצות פסח שנאמר בה לעיל מיניה "ועבדת את העבודה הזאת" - ראה שו"ע ר"ס ל"א.

7. הלי תפילין פ"ד ה"ו.

באתי, דלעניות דעתי שוה ביטול שעות ביום לביטול יום שלם."

והיינו כאופן הא' בחקירת הפמ"ג הנ"ל - דמן התורה החיוב הוא תמידי.

ובתשובות והנהגות (או"ח סי' ל) הוסיף דאולי מדרבנן ישנו חיוב להניח בכל יום, כיוון שזוהי קבלת מלכות שמים שלימה, אבל מדאורייתא זהו חיוב כללי ובלתי מוגדר. והביא שם שכן דעת הגר"ז מבריסק דחיוב תפילין אינו חיוב יומי כלל, והיה נוהג לא להניח תפילין בחול המועד שלא חשש לביטול יום במ"ע, והקפיד לאחר יום טוב להניח יותר זמן לזכות אז במ"ע יותר.⁸

ו. לעומתם, יש ששיטתם קרוב לאופן השני בחקירת הפמ"ג, דהיינו שמן התורה די ברגע אחד שמניח, ומדרבנן כל היום, ובטלוה עכשיו שאין לנו גוף נקי כל היום:

בריטב"א (שבת מט, א) כתב "ומסתברא שלא נאמרו כל הדברים האלו אלא למי שבא להניח תפיליו כל היום כמדת החסידים שאז צריך שיהא זריז בעצמו לנקיות זה כאלישע, אבל למי שמניחם בשעת תפלה וק"ש כל אדם זריז בכך שאין שינה בשעת התפלה ולא הפחה". ומבואר בדבריו שמצוות תפילין במשך כל היום הוא מידת חסידות גרידא.

ובמנחת חינוך (מצוה שעח) הרחיב ד"מצוות תפילין דבכל יום מחויב להניח תפילין ואם עבר יום אחד ולא הניח תפילין עבר על עשה ואם הניח פעם אחת ביום שוב לא עבר ומ"מ אם הניח תפילין כ"פ ביום מקיים בכל פעם מ"ע ובכל רגע שהתפילין עליו ה"נ כ"פ בכל יום מקיים מ"ע ואינו עובר רק אם עבר יום ולא בירך עבר על העשה."⁹ ומוכח דלא ס"ל כה"קרון אורה", וכן אינו כותב

---

8. וראה ב"דעת נוטה" תשובה תש"א, שמי שלא הניח תפילין או שמצא שהתפילין שלו היו פסולים, יכול להשלים בשאר ימים שהרי אין מניחין תפילין כל היום, וישתדל ללמוד אחר התפילה עם תפילין וישלים הזמן שהניח פסולים". אך באגרות קודש כ"ק אדמו"ר לא מצאנו תיקון כזה, ומשמע דלא ס"ל כשיטה זו (אלא כשיטה המובאת לקמן בס"ו) ולכן לא מהני תוספת שעות.

9. וכמו"כ מצינו ראיות רבות מלשונות הראשונים (ראה קובץ 'בית אהרן וישראל' שם). ודבריהם אשר אכן החיוב הינו יומי. למשל - כתב רבינו יונה (אגרת התשובה לרבינו יונה סי' ג'): 'מי שאינו מניח תפילין יש עליו קרוב לשלוש מאות עונשים בכל שנה' - כנגד ימות השנה בהם אפשר להניח תפילין. ואפשר שס"ל כשיטה זו או כשיטת הלבוש שעכ"פ בהנחה אחת יוצא י"ח.

וכן משמע בטור ושו"ע (סי' לב), "וצריך לדקדק בחסרות ויתרות שאם חסר או יתר אות אחת מהן פסולין ונמצאו המניחים אותם מברכין בכל יום ברכה לבטלה וגם שרויים בכל

כהלבוש שיש מצוה מן המובחר להניח גם בשאר היום.

וכן כתב בשלטי הגיבורים¹⁰ (סי' לז ס"ב) ד"מצוותן כל היום", פירושו שאם מניחן מקיים מצות התורה, אבל לא שיהיה חיוב בדבר, ואפילו מדרבנן אין שום חיוב רק מדת חסידות שנו כאן.¹¹

ועפ"ז יומתק מה שכתב בשו"ע רבינו אדה"ז (בריש הלכות תפילין - סי' כה), "ואחר שלבש טלית מצוייצת יניח תפילין מיד כדי שיהיו עליו בשעת קריאת שמע ותפלה שכל הקורא קריאת שמע בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר על עצמו שהוא אומר וקשרתם לאות וכו' ואינו מקיים".

ולפי שיטת הלבוש והקרן אורה, תמוה קצת למה לא הקדים שיש מ"ע להניח תפילין כו' שנא' וקשרתם גו' (וע"ד שכתב בריש הלכות נשיאת כפים) - הרי ע"י הנחת תפילין בזמן ק"ש ותפילה מקיים מ"ע של תורה, או עכ"פ מצוה מן המובחר מן התורה? וע"פ השיטה המבוארת כאן דמה"ת סגי ברגע אחד, א"כ הדין שהתפילין צריכים להיות עליו בכל זמן ק"ש ותפילה אינו מצד קיום המצוות של "וקשרתם", אלא שלא יהיה כאילו מעיד עדות שקר כו'.

יש לחזק הדברים ע"פ דברי הגאון הרוגוצ'ובי (צפנת פענח על הרמב"ם הל'

יום בלא מצות תפילין ונמצא עונש הסופר מרובה". וכן משמע בשו"ע"ר (סי' ל ס"ה) בנדון של "מי ששכח ולא הניח תפילין כל היום ונזכר אחר שהתפלל תפלת ערבית מבעוד יום" כו', שיש ענין מיוחד להניח ס"א ביום אפילו אם לו יהיו עליו בזמן ק"ש ותפילה.

וכן משמע מהפגתם של כ"ק אדמו"ר הרש"ב כשם הנחת תפילין בכל יום היא מדאורייתא על כל יהודי... כך חוב גמור כו' (הובא ב"היום יום" כ"ב טבת). וראה תורת מנחם (תשמ"ט ח"ב עמ' 444) "על ידי הנחת תפילין בהתחלת היום קיים כבר מצות תפילין ואעפ"כ כשממשיך בהנחת התפילין כל היום כולו הרי כל זמן שהתפילין מונחות עליו מקיים מצות תפילין".

וראה עוד במ"ב סי' לז סק"ו, "בשעת ק"ש - דכל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו. ואם לא נזדמן לו אז או שהיה חולה מעיים בשעת מעשה כל היום זמנו ומחויב להניח עכ"פ כדי שלא יבטל יום אחד ממצות תפילין".

10. בס' "מגן גיבורים". חובר ע"י הגאון ר' יוסף שאול נתנזון זצ"ל, אב"ד לבוב והגליל, בעל שו"ת שואל ומשיב, וגיסו הגאון רבי מרדכי זאב סגל אנטיגא זצ"ל, בעל "מאמר מרדכי".

11. ובי"מנחת אשר" (פרשת בא) הביא דעה רביעית, ואכ"מ. וא' הראיות שהביא הוא מכך שבימי קדם לא היה המון העם הזר במצות תפילין, עי"ש. וי"ל שסברת המקילין הנ"ל הי' כפי השיטה שהביא, אבל לדין החיוב הוא יותר מגדר.

תפילין פ"ד ה"ד)¹² בדבר החילוק בין תפילין של יד לתפילין של ראש: בתפילין של יד המצווה היא פעולת הקשירה - "וקשרתם", ושאר הזמן בו מונחות התפילין הוא רק "פעולה נמשכת"¹³ של פעולת הקשירה; בתפילין של ראש לעומת זאת - המצווה היא שיהיו מונחות - "והיו", ובכל רגע ורגע מקיים מצווה.¹⁴ וא"כ דוחק לומר שבתוספת שעות ניתן להשלים חוסר הנחת תפילין של ימים קודמים (כנ"ל סוף סעיף ה' לפי שיטת הגרי"ז), שהרי כל עיקר המצווה בתפילין של יד הוא הקשירה, ובשביל לתקן זאת צריך לקשור יותר פעמים.

ז. ועפ"ז נראה דזה שאין נוהגים אפילו יחידי סגולה שיכולים לשמור על גוף נקי להרבות עד כמה שאפשר בזמן שהתפילין עליהם, הוא ע"פ השיטה שאין בזה מצוה מן המובחר מה"ת, וגם אינה חיוב מדרבנן, אלא הוי מדת חסידות בלבד.

אלא שעדיין צ"ע למה לא הידרו עכ"פ רבותינו נשיאנו שוודאי נהגו בכל דבר שהוא מדת חסידות¹⁵, וע"ז בא הביאור של כ"ק אדמו"ר המובא באות ה' - ע"פ פנימיות התורה - שבדורות האחרונים אין בכוחנו להמשיך ע"י הנחת תפילין בזמן רב יותר גילוי אלוקות נוסף.

---

12. הובא בלקו"ש חלק ט"ל עמ' 24, ובעוד מקומות בתורת רבינו.

13. ראה מפענח צפונות פ"ה (וסי"ט שם).

14. אחת מהנפק"מ שמובאות לכך, היא במקרה של המניח תפילין קודם אור היום: בתפילין של ראש אין צורך לעשות מאומה, ואילו בתפילין של יד יש צריך למשמש - המשמוש נחשב כקשירה - ורק כך ניתן לברך.

15. וראה שו"ת שבט הלוי חלק ט סימן יח, "וחזינהו לרבותינו גאונים וצדיקים שלא לבשו תפילין כל היום, אבל נהגו לשבת בתפילין אחרי התפלה זמן מה, ויש נהגו כן שעות, ויש שנהגו לחזור וללבשם בשעת מנחה, ועיין בברכי יוסף סי' ל"ז, ואם מי שהוא מרגיש בנפשו שיש יום נקי מכל חשש הפחה, גופו נקי, ונפשו מוטהרת, והפריש עצמו בו דפרק מהבלי עוה"ז הרגילים בזמנינו ולובש תפילין בחדרו בישבו על התורה ועבודה תמה קדוש נקרא ותבא עליו ברכה".

